

სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი: საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა სოციალურ საკითხებზე

აბსტრაქტი

სოციალური უფლებები ქართული კონსტიტუციონალიზმის ტრადიციაში ისტორიულად მნიშვნელოვან როლს იკავებს. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის მე-13 თავი, „სოციალ-ეკონომიური უფლებანი“, მოიცავდა ისეთ პროგრესულ დებულებებს, როგორებიცაა უმუშევრობის შემცირების, შეზღუდული შესაძლებლობის პირთათვის სოციალური დახმარების, შრომის უფლებების ნორმები და ხაზს უსვამდა ეროვნული უმცირესობებისათვის ამ უფლებათა გარანტიებს. 1921 წლის კონსტიტუციის ტრადიციის შესაბამისად, კონსტიტუციის თანამედროვე რედაქციის მე-5 მუხლი აცხადებს, რომ საქართველო სოციალურ სახელმწიფოს წარმოადგენს. ეს კონსტიტუციური პრინციპი პროგრესული სოციალური მიზნების ფართო სპექტრს მოიცავს და კონსტიტუციის მე-2 თავში განთავსებული სოციალური უფლებების საფუძველს წარმოადგენს.

მიუხედავად საქართველოს კონსტიტუციაში ტრადიციულად მნიშვნელოვანი როლისა, სოციალური უფლებების სასამართლო აღსრულება სხვადასხვა თეორიულ თუ პრაქტიკულ სირთულესთანაა დაკავშირებული. სტატია განიხილავს თუ როგორი მიდგომა აქვს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სოციალურ უფლებებთან. ამ მიზნით სტატია მიმოიხილავს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკას და ასკვნის, რომ, მართალია, სასამართლოს ცალკეულ საქმეებში ჩამოყალიბებული აქვს გაბედული სტანდარტები, თუმცა მისი საერთო მიდგომა სოციალურ უფლებებთან ფრთხილი და თავშეკავებულია.

სტატია ასევე განიხილავს თუ რა თეორიულ და პრაქტიკულ პრობლემებს აწყდება სასამართლო სოციალური უფლებების განხილვისას კონკრეტულ საქმეებში. იგი ასკვნის, რომ სასამართლოს მიერ იდენტიფიცირებული საკითხები როგორც სოციალური უფლებების ბუნებას, ასევე საკონსტიტუციო სასამართლოს მანდატსა და ფუნქციას შეეხება. ეს კითხვები არა მარტო საქართველოს კონსტიტუციურ მართლმსაჯულებაში, არამედ ასევე საერთაშორისო პრაქტიკასა და სოციალური უფლებების თეორიაშიც დიდი

* მკვლევარი, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის მაგისტრი, ლუნდის უნივერსიტეტი; ადამიანის უფლების თეორიისა და პრაქტიკის ფილოსოფიის მაგისტრანტი, ოსლოს უნივერსიტეტი [nikaa@uio.no]

ხანია არსებობს. შესაბამისად, სტატია განიხილავს ამ კონცეპტუალურ საკითხებს და აყალიბებს მათი გადაჭრის თეორიულ და პრაქტიკულ გზებს სხვა სასამართლოების პრაქტიკის მაგალითზე.

I. შესავალი

ადამიანის სოციალურ უფლებებს ქართულ კონსტიტუციონალიზმში ისტორიული მნიშვნელობის როლი აქვს. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია მოიცავდა მე-13 თავს – „სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები“, რომელიც ითვალისწინებდა ისეთ პროგრესულ დებულებებს, როგორცა უმუშევრობის შემცირება, შებღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა სოციალური დახმარება, შრომითი უფლებები და განსაკუთრებულად ხაზს უსვამდა ამ დებულებათა ეროვნული უმცირესობებისათვის გარანტირებას. ამ ტრადიციის კვლადაკვალ, საქართველოს თანამედროვე კონსტიტუცია განსაზღვრავს სოციალური (კეთილდღეობის) სახელმწიფოს პრინციპს, როგორც პრეამბულის ერთ-ერთ ფუნდამენტურ დებულებას, და ჩამოთვლის სოციალური ხასიათის უფლებებს ადამიანის სხვა უფლებებსა და თავისუფლებებთან ერთად კონსტიტუციის მე-2 თავში. კონსტიტუცია განმარტავს ამ პრინციპის მნიშვნელობას მე-5 მუხლში, რომელიც საქართველოს სოციალურ სახელმწიფოდ აცხადებს. ეს პრინციპი მოიცავს სოციალური დებულებების ფართო სპექტრს და წარმოადგენს კონსტიტუციის მეორე თავით გათვალისწინებული სოციალური უფლებების საფუძველს.

გარდა კონსტიტუციაში პირდაპირი ინკორპორირებისა, სოციალური უფლებები საქართველოს კონსტიტუციურ კონსტრუქციაში შემოდის მე-4 მუხლის მეშვეობით. ეს დებულება აღიარებს „საყოველთაოდ აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც აქ პირდაპირ მითითებული არ არის, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობს კონსტიტუციის პრინციპებიდან“ და ადგენს, რომ „საქართველოს კანონმდებლობა უნდა შეესაბამებოდეს საყოველთაოდ აღიარებულ საერთაშორისო სამართლის პრინციპებსა და ნორმებს“. სოციალური უფლებები, როგორც ისინი გარანტირებულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციით (UDHR), ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით (ICESCR) და ადამიანის უფლებათა სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებით, შესაბამის მოთხოვნებს უწესებს ქართულ სამართლებრივ სისტემასაც.

საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში ჩამოყალიბებულია ადამიანის აღსრულებადი უფლებები და თავისუფლებები. კონსტიტუციური ტრადი-

ციისა და მისი მკვეთრი განცხადებების საპირისპიროდ, კონსტიტუციას მინიმალისტური მიდგომა აქვს სოციალური უფლებების მიმართ. ეს მიდგომა განსაკუთრებით განმტკიცდა, 2018 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების შემდეგ, რომლებმაც სოციალური დებულებები ამოიღო მე-2 თავიდან. ეს ნიშნავს, რომ არსებობს მხოლოდ რამდენიმე სოციალური ხასიათის ადამიანის უფლება, რომელსაც სასამართლოს წესით, მათ შორის, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ინდივიდუალურ უფლებად აღსრულების პოტენციალი აქვს. შესაბამისად, არც საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაა მდიდარი სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებული საქმეებით და, აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას მას ჯერ კიდევ არ ჩამოუყალიბებია ყოვლისმომცველი სტანდარტი სოციალური უფლებების მიმართ. თუმცა, სასამართლოს განხილული აქვს რიგი საქმეები მატერიალური სოციალური უფლებებისა და სოციალურ საკითხებში დისკრიმინაციის შესახებ. ამ საქმეების ანალიზი აჩვენებს, რომ სასამართლო სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკაში ჩარევას განიხილავს როგორც საფრთხეს, რომელიც ემუქრება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს და, შესაბამისად, ჩამოყალიბებული აქვს სოციალური უფლებების დაცვის კუთხით ფრთხილი მიდგომა. ეს სავსებით შეესაბამება მოძველებულ კონსტიტუციონალისტურ მიდგომას, რომელიც განასხვავებს, ერთი მხრივ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ (ESC) უფლებებს, ხოლო მეორე მხრივ, სამოქალაქო და პოლიტიკურ (CP) უფლებებს და პირველს აღიქვამს როგორც მეორეხარისხოვანს. ეს გამოწვევები არ არის მხოლოდ ქართული კონსტიტუციური პრაქტიკისათვის დამახასიათებელი, არამედ ათწლეულების განმავლობაში წარმოადგენდა სასამართლოების პრაქტიკის დილემასა და აკადემიური განხილვის საგანს. კოვიდ-19-ის პანდემიამ და მისმა მწვავე სოციალურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა განაახლა ეს დისკუსია ჯანმრთელობის, განათლების, სამუშაოს, გარემოს, ცხოვრების ადეკვატურ სტანდარტებთან, კეთილდღეობის თანასწორ განაწილებასა და ამ სფეროებში ადამიანის უფლებების აღსრულებასთან დაკავშირებულ საკითხებთან მიმართებით. კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტების მიერ სამართლებრივი დაცვა ცენტრალურ როლს ასრულებს იმის უზრუნველსაყოფად, რომ სახელმწიფოს საკანონმდებლო ბაზა შეესაბამებოდეს ადამიანის უფლებათა დაცვის, პატივისცემისა და შესრულების ვალდებულებებს.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ამ უფლებამოსილებითა და გახმაურებული საქმეების მდიდარი ნუსხით აუცილებლად დადგება იმ საჭიროების წინაშე, რომ შეიმუშავოს არსებითი მიდგომები სოციალური უფლებებისა და სოციალურ საკითხებში დისკრიმინაციასთან დაკავში-

რებულ საკითხებზე. წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტული პრაქტიკის, მისი მიდგომებისა და სტანდარტების საერთაშორისო კონტექსტში განხილვას და სოციალური უფლებების, სასამართლოს წესით აღსრულების შესაძლებლობასთან დაკავშირებული სირთულეების გადაჭრის კონცეპტუალურ და პრაქტიკულ შესწავლას. ამ მიზნით, სტატია ანალიზებს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს სხვადასხვა მიმართულებით: საქმეები, რომლებიც ეხება მატერიალურ სოციალურ დებულებებს¹ და საქმეები, რომლებიც ეხება სოციალურ საკითხებში თანასწორობისა და ღირსების უფლებებს. სტატია იყენებს ამ ანალიზის მიზნებს იმის დასადგენად, თუ რა შეიძლება გააკეთოს სასამართლომ სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული გამოწვევების დასაძლევად და მათი სრული და ეფექტური აღსრულებისთვის. ეს გულისხმობს, მსგავსი მანდატის მქონე სასამართლოების კარგი მაგალითების თეორიულ და შედარებით ანალიზს.

ამ მიზნით, სტატიის II ნაწილი გვთავაზობს კონსტიტუციის არსებული შინაარსისა და სოციალური უფლებების მინიმალისტური მიდგომის კონტექსტის ანალიზს; III ნაწილი განიხილავს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს სოციალურ საკითხებთან მიმართებით და იკვლევს ძირითად გამოწვევებს, ისევე როგორც, სამომავლო პერსპექტივაში განვითარების პოტენციურ ძლიერ მხარეებს; სტატიის IV ნაწილი აყალიბებს სასამართლოს მიდგომას კონცეპტუალურ კონტექსტში და წარმოადგენს ზემოთ აღნიშნული გამოწვევების დაძლევის გზებს; V ნაწილი აჯამებს სტატიას.

II. კონსტიტუცია და სოციალური უფლებები

ეს თავი მიზნად ისახავს, მიმოიხილოს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი სოციალური უფლებების სასამართლოს გზით დაცვაზე. თუმცა ასევე აუცილებელია სასამართლოს როლის კონტექსტის, ისევე როგორც საქართველოს კონსტიტუციაში სოციალური უფლებების შინაარსის განხილვა. საქართველოს კონსტიტუციის თანამედროვე² ტექსტი ძალაშია 2018 წელს განხორციელებული კონსტიტუციური ცვლილებების შემდეგ, რომლებმაც კონსტიტუციაში სოციალური უფლებების შინაარსი არსებითად შეცვალა. ამჟამად, სოცია-

¹ ამ ნაწილში, სტატია განიხილავს იმ საქმეებს, რომლებიც მოიცავს საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის დებულებებს როგორც 2018 წლის კონსტიტუციურ ცვლილებებამდე, ასევე მის შემდეგ.

² საქართველოს კონსტიტუცია, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [1.7.2021].

ლურ უფლებებთან დაკავშირებულ დებულებებსკონსტიტუციის ორი თავი შეიცავს.

პირველი თავის მე-5 მუხლი („ზოგადი დებულებები“) აცხადებს საქართველოს როგორც „სოციალურ სახელმწიფოს“ და გამოყოფს ყოვლისმომცველ პოლიტიკის მიზნებს, რომლებიც კავშირშია სოციალური სამართლიანობის, თანასწორობის, სოლიდარობისა და სამართლიან სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებასთან. მე-5 მუხლი სახელმწიფოს აძლევს ასევე ინსტრუქციას, რომ „გაუფრთხილდეს“ კონკრეტულ მატერიალურ სოციალურ საკითხებს, როგორცაა ჯანმრთელობა და სოციალური მზრუნველობა, საარსებო მინიმუმი და ღირსეული საცხოვრებელი, უმუშევრობა, გარემოს დაცვა და სხვა. მეორე მხრივ, II თავი („ადამიანის ფუნდამენტური უფლებები“) შეიცავს აღსრულებად სოციალურ უფლებებს, როგორცაა შრომითი უფლებები (მუხლი 26), განათლების უფლება (მუხლი 27), ჯანმრთელობის უფლება (მუხლი 28), ჯანსაღი გარემოს უფლება (მუხლი 29), ასევე თანასწორობის უფლება (მუხლი 11), რაც წარმოადგენს სოციალური უფლებების უზრუნველყოფის შეუცვლელ მექანიზმს.

ცვლილებების შეტანამდე,³ კონსტიტუციის II თავი მოიცავდა ზოგიერთ ისეთ დებულებას, რომლებიც ახლა მე-5 მუხლის ფარგლებშია მოქცეული. მაგალითად, 2018 წლამდე კონსტიტუციის 32-ე მუხლი ითვალისწინებდა, რომ „სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს უმუშევრად დარჩენილ დასაქმების მოძიებაში. საარსებო მინიმუმით უზრუნველყოფის პირობები და უმუშევართათვის სტატუსი უნდა განისაზღვროს კანონით“; კონსტიტუციის 31-ე მუხლით გარანტირებული იყო „თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება ქვეყნის ყველა რეგიონისთვის“, 36-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ავალდებულებდა სახელმწიფოს, რომ ხელი შეეწყოს ოჯახის კეთილდღეობისთვის. ამჟამად, ეს დებულებები შეცვლილია და გადატანილია I თავში. ზოგიერთი არსებული სოციალური დებულება კი შეზღუდულია: ჯანმრთელობის უფლების სფერო ახლა მოიცავს მხოლოდ მოქალაქეებს, მაშინ როდესაც 2018 წლამდე, ეს ფორმულირებული იყო როგორც „ყველას“ უფლება.

გარდა ადამიანის უფლებების პოლიტიკის მიზნებამდე დაყვანის დეკლარაციული და კონცეპტუალური შედეგებისა, ცვლილებებს პრაქტიკული შედეგები ჰქონდა ასევე ამ დებულებების სასამართლო განხილვის გზით აღსრულებისთვის. კონსტიტუციის მე-60 მუხლის მე-4 პუნქტის (ა) ქვეპუნქტის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლოს, როგორც

³ საქართველოს კონსტიტუციის 2018 წლამდე ვერსია, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=34>> [1.7.2021].

საქართველოში კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელ ორგანოს, უფლებამოსილება აქვს განიხილოს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებული პირის ან სახალხო დამცველის საჩივრები მხოლოდ კონსტიტუციის II თავში ჩამოთვლილ უფლებებსა და თავისუფლებებთან მიმართებით. ამრიგად, სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული დებულებების კონსტიტუციის II თავიდან გატანით ისინი ფაქტობრივად გარდაიქმნენ სასამართლოს გზით არაგანხილვად და არააღსრულებად პოლიტიკურ მისწრაფებებად. უფრო მეტიც, კონსტიტუციაში მატერიალური სოციალური უფლებების ჩარჩოს შესუსტების გარდა, 2018 წლის ცვლილებებმა ასევე გაიტანა ინსტრუმენტული 39-ე მუხლი მეორე თავიდან და, შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლებიდან. ეს დებულება პოტენციურ მოსარჩელებს უფლებას აძლევდა მოეხმოთ „სხვა საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები“, რომლებიც მეორე თავში არ იყო მოცემული, მაგრამ გამომდინარეობდა კონსტიტუციის ფუნდამენტური პრინციპებიდან. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კონსტიტუციაში საყოველთაოდ აღიარებული სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ფართო სპექტრია გათვალისწინებული, თუმცა მწირია ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების ჩამონათვალი. შესაბამისად, სავარაუდოა, რომ ეს კონსტიტუციური ცვლილება მიზნად ისახავდა საკონსტიტუციო სასამართლოსთვის ამ სოციალური უფლებების ჩამონათვალის საერთაშორისო ჩარჩოს მეშვეობით გაფართოებაში ხელის შეშლას.

რამდენიმე ქართულმა სამოქალაქო საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ, შესწორებების პროექტზე კომენტარის გაკეთებისას⁴ გააპროტესტა ეს ადვილად განჭვრეტადი ეფექტები და პარლამენტს შესთავაზა ცვლილებების ალტერნატიული ტექსტი, რომელიც მეორე თავში მოიცავდა ადეკვატური საცხოვრებლის უფლებას, უმუშევრობის პროგრამების შექმნას, უმუშევართა სოციალურ დახმარებას და სხვა სოციალური უფლებების გაფართოებულ ვერსიებს.⁵ თუმცა, ვინაიდან ცვლილებები გულისხმობდა ასევე სერიოზულ შედეგებს პოლიტიკურ სისტემასა და ხელისუფლების დანაწილებასთან მიმართებით, სოციალური უფლებები ყურადღების მიღმა დარჩა და ცვლილებები ძალაში შევიდა მხოლოდ მოკლე განმარტების

⁴ Jowell J., Review of Amendments to the Constitution of Georgia in Respect of Human Rights and Judiciary Matters, USAID and East-West Management Institute, 2017, <<http://ewmi-prolog.org/images/files/2106PROLoGReviewofConstitutionalAmendmentstoHRandJudiciaryrelatedmattersJeffreyJowellENG.pdf>> [15.6.2021]; Social Justice Center, EMC Assesses the Work of the Constitutional Commission and the Project of Constitutional Changes, 2017, <<https://socialjustice.org.ge/en/products/emc-assesses-the-work-of-the-constitutional-commission-and-the-project-of-constitutional-changes-5>> [8.4.2021].

⁵ Natsvlishvili V. and others, The Draft Constitutional Amendments on Social Rights, 2017.

სახით კანონპროექტის განმარტებით ბარათში, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფოს ზოგად სოციალურ ვალდებულებასთან დაკავშირებულმა დებულებამ გადაინაცვლა პირველ თავში, ხოლო უფლებების გაფართოება (მათ შორის სოციალური უფლებების) კვლავ იქნებოდა შესაძლებელი ადამიანის ღირსების ხელშეუვალობის უფლებისა და მეორე თავში არსებული სხვა უფლებების საშუალებით.⁶

საქართველოს კონსტიტუციაში აღსრულებადი სოციალური უფლებების შინაარსის შეზღუდვა უკავშირდებოდა კონსერვატიულ არგუმენტს, რომ სოციალური უფლებების სასამართლო წესით განხილვის შესაძლებლობა სასამართლოს მხრიდან იწვევს სოციალური პოლიტიკისა და საბიუჯეტო რესურსების განაწილების კომპეტენციაში შეღწევას, რაც საკანონმდებლო შტოს ექსკლუზიური სფეროა.⁷ თუმცა, აღსანიშნავია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა, რომელიც ფრთხილობდა არ შეჭრილიყო გემოთ ხსენებულ კომპეტენციაში, შეესაბამებოდა ამ არგუმენტს და წინ უსწრებდა 2018 წლის ცვლილებებს. მაგალითად, 2008 წელს⁸ სასამართლომ განსაზღვრა საკონსტიტუციო დებულების ფარგლები, რომელიც უზრუნველყოფდა ქვეყნის რეგიონებში თანაბარ სოციალ-ეკონომიკურ განვითარებას, განსაკუთრებული პირობების შექმნით „მაღალი მთის რეგიონების სოციალ-ეკონომიკური პროგრესის უზრუნველსაყოფად“.⁹ ნორმა განთავსებული იყო კონსტიტუციის მეორე თავში, მაგრამ სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს ფაქტი, თავისთავად, არ გულისხმობდა მის აღსრულებადობას და, ამდენად, ეს დებულება იყო სოციალური სახელმწიფოს პრინციპის მანიფესტაცია და არა ადამიანის უფლება.¹⁰ სხვა მაგალითში¹¹ სასამართლომ განიხილა, რამდენად მოიაზრებოდა 39-ე მუხლის ფარგლებში სოციალურად დაუცველი ადამიანებისთვის

⁶ კონსტიტუციური კანონის პროექტის განმარტებითი ბარათი საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის შესახებ, 4.

⁷ Jowell J., Review of Amendments to the Constitution of Georgia in Respect of Human Rights and Judiciary Matters, USAID and East-West Management Institute, 2017, 5-6, <<http://ewmi-prolog.org/images/files/2106PROLoGReviewofConstitutionalAmendmentstoHRandJudiciaryrelatedmattersJeffreyJowellENG.pdf>> [15.6.2021].

⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 31 მარტის N2/1/392 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე შოთა ბერიძე და სხვები საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=304>> [1.7.2021].

⁹ საქართველოს კონსტიტუციის 2018 წლამდე ვერსია, მუხლი 31, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=34>> [1.7.2021].

¹⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 31 მარტის N2/1/392 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე შოთა ბერიძე და სხვები საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 11-9-21, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=304>> [1.7.2021].

¹¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

სოციალური დახმარება, რაც განმცხადებელს საშუალებას მისცემდა კონსტიტუციური განხილვის ფარგლებში მოეხმო სხვა უნივერსალური უფლებები. კონსტიტუციის 2018 წლამდე ვერსიასთან მიმართებით სასამართლომ დაადგინა, რომ სოციალური დახმარების საკითხი ექცეოდა 32-ე მუხლის ფარგლებში, რომელიც ითვალისწინებდა სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას უმუშევართა დახმარების განწესისა და მინიმალური საარსებო სტანდარტის უზრუნველსაყოფად, რაც გამომდინარეობს სოციალური სახელმწიფოს პრინციპიდან. აქედან გამომდინარე, არ არსებობდა იმის საჭიროება, რომ 39-ე მუხლის საშუალებით, საქმეში შემოეტანათ სხვა საერთაშორისოდ აღიარებული უფლებები.¹²

ორივე მაგალითში განხილულ მატერიალურ დებულებებს, რომლებიც უკავშირდება მთიანი რეგიონების სოციალ-ეკონომიკურ განვითარებასა და ცხოვრების მინიმალური დონისა და უმუშევართა დახმარების უზრუნველყოფის სახელმწიფო ვალდებულებას, 2018 წლის ცვლილებების შედეგად ჩამორთმეული აქვს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების კონსტიტუციური სტატუსი, რადგან ამჟამად ისინი განთავსებულია კონსტიტუციის პირველ თავში იმ ინსტრუმენტულ დებულებასთან ერთად, რომელიც მოსარჩელეს საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში ადამიანის საერთაშორისო უფლებების გამოყენების საშუალებას აძლევდა (ყოფილი 39-ე მუხლი). აქედან გამომდინარე, კონსტიტუციის შესწორებებით სოციალური უფლებათა ფარგლების შეზღუდვა და სოციალური ხასიათის ნორმებისადმი სასამართლოს ფრთხილი მიდგომა თანხვედრაში იყო და, შესაძლოა სასამართლოს პრეცედენტულმა სამართალმა განსაზღვრა კიდევ ინსტრუქციები იმის შესახებ, თუ რომელ დებულებებს უნდა გადაენაცვლა კონსტიტუციის მეორე თავიდან 2018 წლის ცვლილებებით.

სტატიის მომდევნო ნაწილი, გვთავაზობს სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის უფრო სიღრმისეულ განხილვას და აანალიზებს სასამართლოს მიდგომის საერთო გამოწვევებსა და ტენდენციებს.

III. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი

საკონსტიტუციო სასამართლო, მისი უფლებამოსილებით განიხილოს ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ შეტანილი სარჩელები, წარმოადგენს ადამიანის უფლებების დაცვის ცენტრალურ ინსტიტუტს.

¹² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, 8-22, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

ამას ადასტურებს საკონსტიტუციო სარჩელების¹³ ყოველწლიური ზრდა და ინდივიდუალური უფლებებისა და თავისუფლებების სასარგებლოდ უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებებისა და დადგენილებების სია.

თუმცა სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი სოციალური უფლებებისა და საკითხების მიმართ მწირია, ნაწილობრივ კონსტიტუციის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებისადმი მინიმალისტური მიდგომის გამო, რომელიც არსებობდა ცვლილებების განხორციელებამდეც. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ განიხილა სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებული საქმეები და ჩამოაყალიბა შესაბამისი სასამართლო პრაქტიკა. სტატიის ეს ნაწილი გვთავაზობს სოციალურ უფლებებთან მიმართებით სასამართლოს მიდგომებისა და მოსაზრებების მოკლე მიმოხილვას. სასამართლო საქმეების შემდეგი ტიპოლოგიის მიხედვით: (1) სასამართლო საქმეები სოციალური უფლებების ზოგადი განხილვით; (2) სასამართლო საქმეები, რომლებიც მოიცავს მატერიალურ სოციალურ უფლებებს (2018 წლის ცვლილებებამდე და მას შემდეგ); და (3) სასამართლო საქმეები სოციალურ საკითხებში თანასწორობისა და ღირსების შესახებ.

1. სასამართლო სოციალური უფლებების ბუნების შესახებ

სასამართლოს სოციალური უფლებების ზოგად ხასიათი და სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი მხოლოდ იშვიათ შემთხვევებში აქვს განხილული. 2009 წლის¹⁴ ერთ-ერთ ასეთ საქმეზე სასამართლომ სამართლიანი სასამართლოს უფლებასთან მიმართებით განიხილა იმ სამართლებრივი ნორმის კონსტიტუციურობის საკითხი, რომელიც შეფასების მეთოდოლოგიის, სოციალური დახმარების დონისა და ოდენობის საკითხთან მიმართებით ინდივიდებს არ აძლევდა წვდომას სასამართლოს დაცვის საშუალებებზე. მოსარჩელე ამტკიცებდა, რომ სოციალური დახმარების, უზრუნველყოფისა და დაცვის უფლებები საქართველოს კონსტიტუციის ნაწილს წარმოადგენდა, მისი სოციალური ბუნების დებულებების, სოციალური სახელმწიფოს პრინციპისა და საერთაშორისოდ აღიარებული სოციალური უფლებების საფუძველზე. შესაბამისად, ამ საკითხებთან დაკავშირებით, სახელმწიფოს ნებისმიერი ქმედება მოექცეოდა კანონიერი უფლებების მარეგულირებელ კატეგორიაში და უნდა დაქვემდებარებოდა სასამართლო კონტროლს.

¹³ Constitutional Court of Georgia, Information on Constitutional Justice in Georgia, 2019, 96, <<https://constcourt.ge/files/4/Report%6202019%620ENG.pdf>> [1.7.2021].

¹⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

სასამართლომ ამ საქმეზე იმსჯელა ორი მიმართულებით: პირველ რიგში, დაარღვია თუ არა სადავო ნორმამ სოციალური უზრუნველყოფისა და სოციალური დახმარების უფლებები და, მეორე, დაარღვია თუ არა მან სამართლიანი სასამართლოს უფლება და თანასწორობისა და სხვა ფუნდამენტურ უფლებებთან მიმართ სასამართლო კონტროლის ხელმისაწვდომობა, რაც შესაძლოა, სადავო ნორმით შეზღუდულიყო. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ ერთხმად გამოაცხადა სადავო ნორმა არაკონსტიტუციურად ამ უკანასკნელ საფუძველზე, იგი არ აღმოჩნდა ასეთივე მტკიცე პირველ საკითხთან დაკავშირებით. ფაქტობრივად, სოციალური დახმარებისა და სოციალური უზრუნველყოფის უფლებათა სასამართლო წესით განხილვის შესაძლებლობაზე მოსამართლეთა მოსაზრება თანაბრად გაიყო (2-2) და სასამართლომ ვერ მიაღწია შეთანხმებას, რის გამოც საქმე გადაუწვეტიელი დარჩა.¹⁵

მოსამართლე ქეთევან ერემაძისა და მოსამართლე ბესარიონ ზოიძის განსხვავებულმა აზრმა მტკიცე პოზიცია დაიკავა სხვა მოსამართლეთა იმ მოსაზრების წინააღმდეგ, რომ სოციალური უფლებების სასამართლო წესით განხილვა შეუძლებელია. ისინი მიუთითებდნენ სახელმწიფოს სოციალური უფლებების პროგრესული განხორციელების ვალდებულებაზე არსებული რესურსების გათვალისწინებით ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ჩარჩოზე დაყრდნობით.¹⁶ მოსაზრებამ ასევე აღიარა, რომ სოციალურ უფლებების სასამართლო განხილვა ქმნიდა ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დარღვევის რისკებს და ასეთი საქმეები სასამართლოსგან მოითხოვდა თავშეკავებასა და სიფრთხილეს. თუმცა, ამასთან ერთად, განსხვავებული მოსაზრების ავტორებმა კატეგორიულად უარყვეს პოზიცია, რომ სოციალური უფლებები არ წარმოადგენს სასამართლო წესით დაცვად უფლებებს და მიუთითეს იმ სოციალური საკითხების პოლიტიკურ და სამართლებრივ განზომილებებს შორის განსხვავებებზე. მოსაზრებამ ასევე აღნიშნა, რომ სასამართლო წესით განხილვის შეუძლებლობა სახელმწიფოს მისცემს აბსოლუტურ თავისუფლებას იმ ძირითადი მოთხოვნების წინააღმდეგ, რაც უკავშირდება ხელისუფლების დანაწილებასა და მისგან გამომდინარე ურთიერთკონტროლისა და გაწონასწორების პრინციპს.¹⁷

¹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-5, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

¹⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების ქეთევან ერემაძის და ბესარიონ ზოიძის განსხვავებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 6-10, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

¹⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების ქეთევან ერემაძის და ბესარიონ ზოიძის განსხვავებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434

სოციალური უფლებების ბუნებაზე უახლესი მსჯელობა მოცემულია 2017 წლის საოქმო ჩანაწერში¹⁸ საქმეზე *თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ*.¹⁹ მოსარჩელემ სადავო გახადა იმ ნორმის კონსტიტუციურობა, რომელიც გამოირიცხავდა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული შენობის უკანონოდ მფლობელი პირების, როგორც სოციალურად დაუცველი ოჯახების რეგისტრაციას. საქმეში ნახსენები რეესტრი წარმოადგენდა ცენტრალიზებულ მონაცემთა ბაზას სოციალურად დაუცველი ოჯახებისთვის და იგი იყო სოციალური საჭიროების მქონე პირებისთვის ერთადერთი გზა სახელმწიფოსგან სოციალური დახმარების მიღებისთვის. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ეს ნორმა სოციალურად დაუცველ ადამიანებს არ აძლევდა სოციალური დახმარების მიღების საშუალებას და, ფაქტობრივად, აიძულებდა არჩევანი გაეკეთებინათ თავზე სახურავსა და მაგიდაზე პურს შორის. უფრო მეტიც, იდენტურ სიტუაციაში მყოფი პირები, რომლებმაც სადავო ნორმის ძალაში შესვლამდე მოახერხეს დარეგისტრირება, დახმარებას იღებდნენ შეუფერხებლად. ამ გარემოებებზე დაყრდნობით, მოსარჩელე აცხადებდა, რომ სადავო ნორმა არღვევდა მის კონსტიტუციურ უფლებას, სიცოცხლის, თანასწორობის, ღირსებისა და სამართლიანი სასამართლოს, ისევე, როგორც საყოველთაოდ აღიარებული სოციალური შემწეობის და დახმარების უფლებას.²⁰

საოქმო ჩანაწერის საშუალებით, სასამართლომ ნაწილობრივ მიიღო ეს საქმე არსებითად განსახილველად თანასწორობისა და ღირსების უფლებებთან მიმართებით, და არ მიიღო სიცოცხლის, სამართლიანი სასამართლოს, ასევე სოციალური უზრუნველყოფისა და დახმარების უფლებებთან მიმართებით.²¹ დასაშვებობის შესახებ გადაწყვეტილების ეტაპზე სასამართლომ განიხილა სოციალური უზრუნველყოფის უფლების ბუნება კონსტიტუციის დებულების ფარგლებში, რომელიც ითვალისწინებდა სახელმწიფოს მხრიდან უმუშევართა საარსებო მინიმუმის გარანტირებაზე პასუხისმგებლობას. სასამართლომ განიხილა განსხვავება „ფუნდამენტურ უფლებებსა“ და სოციალურ უფლებებს

გადაწყვეტილება „*საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“, 17, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

¹⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „*საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ*“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

¹⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ, ვინაიდან სოციალურ უფლებებთან მიმართებით ეს წარმოადგენს სასამართლოს პრაქტიკის უმნიშვნელოვანეს სასამართლო საქმეს, მისი ანალიზი მოცემულია სტატიის სხვადასხვა ნაწილში.

²⁰ ამ საკითხზე სასამართლოს მსჯელობა განხილულია ზემოთ, კონსტიტუციის 32-ე და 39-ე მუხლებთან მიმართებით (2018 წლის ცვლილებებამდე) და აქ არ განმეორდება.

²¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „*საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ*“, III-1, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

შორის და აღნიშნა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ პირველი უმეტესწილად თვითგანხორციელებადია, სოციალური უფლებების რეალიზაცია პირდაპირ არის დამოკიდებული სახელმწიფო რესურსებზე და მოითხოვს მნიშვნელოვანი სახსრების დაგროვებას და განაწილებას. ამ მსჯელობის თანახმად, სოციალური უფლებები სოციალური სახელმწიფოს პრინციპის ელემენტებია და კონსტიტუცია, ამ მხრივ, სახელმწიფოს მიმართ ნაკლებად მომთხოვნია, ვიდრე „ფუნდამენტური უფლებების“ შემთხვევაში.²² უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მსჯელობა ეხება სოციალური უზრუნველყოფისა და დახმარების უფლებებს და არა, ზოგადად, სოციალურ უფლებებს. მიუხედავად ამისა, ამ მსჯელობის ფორმულირება და შინაარსი მიუთითებს იმაზე, რომ არსებობს იერარქია „ფუნდამენტურ“ უფლებებსა და სოციალურ დებულებებს შორის და იგულისხმება, რომ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს პოლიტიკის მიზნებს და არა ადამიანის რეალურ უფლებებს.

ორივე საქმეზე სასამართლო მსჯელობიდან ჩანს, რომ იგი თავს იკავებს სოციალური უზრუნველყოფის საკითხების არსებითი განხილვისგან, რაც ავლენს კონსერვატიულ მიდგომებს სოციალური უფლებების სასამართლო წესით განხილვის შესაძლებლობასთან მიმართებით, კერძოდ, იმ საკითხებზე, რომლებიც დაკავშირებულია სოციალურ უზრუნველყოფასა და დახმარებასთან.

ეს მიდგომა კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს ადამიანის უფლებების განუყოფლობას და ქმნის არასწორ იერარქიას, სადაც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები წარმოადგენს ადამიანის „რეალურ“ და აღსრულებად უფლებებს, ხოლო სოციალური უფლებები კი წარმოადგენენ სოციალური მართლმსაჯულების და თანასწორობის ზოგადი პრინციპების დეკლარაციულ ან პროგრამულ გამოვლინებას ან სოციალური სახელმწიფოს პრინციპის გამოძახილს, როგორც ეს მითითებულია საქართველოს კონსტიტუციაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს მსჯელობა ეფუძნება იმ არგუმენტებს, რომლებიც ასევე დისკუსიის საგანია საერთაშორისო დონეზე და უკავშირდება სოციალური უფლებების აღსრულების საკითხს, კერძოდ, მათ პირდაპირ საბიუჯეტო შედეგებს, სასამართლოს არაკომპეტენტურობას ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის საკითხების გადაწყვეტაში და რისკებს ხელისუფლების დანაწილების მიმართ. თუმცა სტატიის IV ნაწილი გვიჩვენებს, რომ ეს გამოწვევები შეიძლება გადაილახოს სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებზე სასამართლო კონტროლის განხორციელებით.

²² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-17,18, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

2. სასამართლო მატერიალური სოციალური უფლებების შესახებ, რომლებიც ამოღებულ იქნა კონსტიტუციის მეორე თავიდან

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავი შეიცავს აღსრულებად და დაცვად ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს. 2018 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებებმა, მეორე თავის რიგი დებულებები გადაიტანა პირველ თავში. ეს დებულებები მოიცავდა სახელმწიფოს ვალდებულებებს ოჯახის კეთილდღეობისთვის ხელშეწყობას, უმუშევართა დახმარებას სამსახურის ძიებაში, საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფას, თანაბარი სოციალ-ეკონომიკური განვითარების გარანტირებას ყველა რეგიონისთვის (მაღალმთიანი რეგიონების განვითარებისთვის განსაკუთრებულ პირობებზე ხაზგასმით) და შრომით უფლებებთან დაკავშირებით მოიცავდა უფრო ვრცელ ფორმულირებას, მათ შორის, სამართლიან შრომით ანაზღაურებასთან და ჯანსაღ სამუშაო პირობებთან დაკავშირებულ დებულებებს, განსაკუთრებული ხაზგასმით არასრულწლოვნებსა და ქალებზე. 2018 წლიდან მოყოლებული სასამართლოს არ განუხილავს არც ერთი საქმე ამ დებულებებთან დაკავშირებით, რადგან სასამართლოს უფლებამოსილებიდან ამოღებულია ამ საკითხებზე ინდივიდუალური საჩივრების განხილვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციური დებულებების ამ ჯგუფზე მსჯელობისას სასამართლო ხშირად ეყრდნობოდა სოციალური სახელმწიფოს პრინციპს. ზოგიერთ შემთხვევაში, ეს პრინციპი გამოყენებული იყო იმის ხაზგასასმელად, რომ სოციალური უფლებები დამოკიდებულია საბიუჯეტო გადაწყვეტილებებზე და მოითხოვს სასამართლოს თავშეკავებას (*judicial restraint*) ან სახელმწიფოსთვის მინიჭებული მიხედულების ზღვარის ფართო ფარგლებს.²³ სხვა შემთხვევებში, სასამართლომ პირდაპირ გამოაცხადა არააღსრულებად პოლიტიკის მიზნებად, მაგალითად, კონსტიტუციური დებულება ქვეყნის ყველა რეგიონის თანაბარი სოციალ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფის თაობაზე.²⁴

სასამართლომ მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში განიხილა ნორმა, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს ვალდებულია, დაეხმაროს უმუშევარ პირებს სამსახურის მოძიებასა და საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფაში. 2003 წლის²⁵ ერთ-ერთ საქმეზე სასამართლომ დაადგინა, რომ

²³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

²⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 31 მარტის N2/1/392 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე შოთა ბერიძე და სხვები საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-18-21, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=304>> [1.7.2021].

²⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2003 წლის 23 მარტის N1/3/301 გადაწყვეტილება

უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრასთან და უმუშევართათვის სამსახურის ძიებაში დახმარებასთან ერთად, ნორმა ასევე იცავს სამსახურიდან გათავისუფლების შემდეგ კომპენსაციის მიღების უფლებას. სხვა, 2016 წლის საქმეზე სასამართლომ დაადგინა, რომ სოციალური კომპენსაციის სამუშაო გამოცდილების საფუძველზე მიღება არ ექცეოდა აღნიშნული კონსტიტუციური ნორმის ფარგლებში.²⁶ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ საქმის საოქმო ჩანაწერში სასამართლომ მიუთითა, რომ სოციალურად დაუცველი ოჯახებისთვის სოციალური დახმარება ექცეოდა კონსტიტუციის დებულების ფარგლებში და, ამგვარად, იმპლიციტურად განასხვავა ნორმის „საარსებო მინიმუმის სტანდარტის“ ნაწილი უმუშევრობასთან დაკავშირებული პირობებისგან.²⁷ მანამდე არსებული მწირი სასამართლო პრაქტიკა აღნიშნულ კონსტიტუციურ დებულებას პირდაპირ უკავშირებდა უმუშევრობას და ამ საოქმო ჩანაწერმა გააფართოვა ამ კონსტიტუციური ნორმის ფარგლები.²⁸ თუმცა, შედეგად, ამან ხელი შეუშალა მოსარჩელის მიერ სხვა საერთაშორისოდ აღიარებული სოციალური უფლებების გამოყენებას და არ დაუშვა ამ პანდორას ყუთის გახსნა სასამართლოში მსგავს კონსტიტუციურ განცხადებებთან მიმართებით.

სასამართლოს ასევე განხილული აქვს საქმეები, რომლებიც უკავშირდება სახელმწიფოს მიერ ოჯახის კეთილდღეობის ხელშეწყობის ვალდებულებას. 2014 წლის საქმეში²⁹ სასამართლომ განსაზღვრა ამ კონსტიტუციური დებულების ფარგლები და აღნიშნა, რომ იგისა ხელმწიფოს ავალდებულებდა ოჯახის კეთილდღეობის მხარდაჭერას და ამ კუთხით გარკვეული ზომების მიღებას. შესაბამისად, „ოჯახის კეთილდღეობის კონსტიტუციური უფლების სრული რეალიზაცია მოითხოვს სათანადო საკანონმდებლო გარანტიებს, რაც უზრუნველყოფს ოჯახური ურთიერთობების სრულ დაცვას“.³⁰ სასა-

„საქართველოს მოქალაქეები – დავით სილაგაძე, ლიანა დარსანია და ეკატერინე წოწონავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1213>> [1.7.2021].

²⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2005 წლის 12 დეკემბრის N2/6/322 გადაწყვეტილება „მოქალაქეები – კახაბერ ძვანია და გიორგი გუგავა საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=270>> [1.7.2021].

²⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 7 ივლისის N2/11/663 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, III-1, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=954>> [1.7.2021].

²⁸ საქართველოს კონსტიტუციის 2018 წლამდე ვერსია, მუხლი 32, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=34>> [1.7.2021].

²⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 11 ნოემბრის N2/9/603 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=655>> [1.7.2021].

³⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 11 ნოემბრის N2/9/603 საოქმო ჩანაწერი „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-4, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=655>> [1.7.2021].

მართლომ დაადგინა, რომ ეს სახელმწიფოსგან მოითხოვს ოჯახურ ურთიერთობებში დაუსაბუთებელი ჩარევისგან თავის შეკავებას და ოჯახური კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად ეფექტური ღონისძიებების გატარებას. აქედან გამომდინარე, სასამართლომ აღიარა ოჯახის კეთილდღეობა, როგორც კონსტიტუციური დებულება თავისი ნეგატიური და პოზიტიური ელემენტებით. თუმცა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში ამ უფლების შემდგომი არსებითი განმარტება ან გამოყენება არ მოიძებნება.

ამ სასამართლო საქმეებსა და დებულებებს არ გააჩნიათ პირდაპირი მნიშვნელობა სასამართლოს პრაქტიკისთვის, რადგან ეს არსებითი დებულებები და ინსტრუმენტული დებულება, რომელიც განმცხადებელს საშუალებას აძლევდა, გამოეყენებინა სხვა საერთაშორისოდ აღიარებული სოციალური უფლებები, 2018 წლის ცვლილებების შედეგად ტრანსფორმირდა იმ ზოგად პრინციპებად, რომლებიც სასამართლო წესით განხილვას არ ექვემდებარება. თუმცა ამ საქმეებში დადგენილმა სტანდარტებმა შესაძლოა, შექმნას დღეს არსებულ დებულებებთან მიმართებით სოციალური საკითხების კონსტიტუციური განხილვის საფუძველი. ასეთი დებულებები კონსტიტუციის თანამედროვე რედაქციაში შეიძლება იყოს თანასწორობის უფლება, ღირსების უფლება ან არსებული სოციალური ხასიათის მუხლები.

სტატიის მომდევნო ნაწილი განიხილავს იმ სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალს, რომელიც წარმოდგენილია საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედ რედაქციაში.

3. სასამართლო კონსტიტუციის მეორე თავში არსებული, მოქმედი სოციალური უფლებების შესახებ

ამჟამად, კონსტიტუციის მეორე თავი მოიცავს რამდენიმე არსებით სოციალურ ადამიანის უფლებას. ასეთია შრომითი უფლებები, მათ შორის, უსაფრთხო სამუშაო პირობები, გაერთიანებისა და გაფიცვის უფლება (მუხლი 26), განათლების უფლება (მუხლი 27), ჯანმრთელობის უფლება (მუხლი 28), ჯანსაღი გარემოს უფლება (მუხლი 29) და დედებისა და შვილების უფლებები (მუხლი 30). სტატიის ეს ნაწილი მიმოიხილავს სოციალურ უფლებებთან მიმართებით სასამართლოს ინტერპრეტაციებს.

სასამართლოს განხილული აქვს შრომითი უფლებების შესახებ არაერთი საქმე და, შედეგად, განსაზღვრულია ამ უფლების ფარგლები. 2007 წლის საქმეზე *ნათაძე პარლამენტის წინააღმდეგ* სასამართლომ განაცხადა,

რომ შრომის თავისუფლება უნდა განიმარტოს სოციალური სახელმწიფოს პრინციპის გათვალისწინებით და მიიჩნია, რომ კონსტიტუცია იცავს არამხოლოდ სამუშაოს თავისუფლად არჩევის უფლებას, არამედ სამუშაოს შესრულების, შენარჩუნებისა და სამსახურიდან გათავისუფლების უფლებას, უმუშევრობისა და იმ რეგულაციებისგან დაცვას, რომელიც სამსახურიდან უსამართლო, თვითნებურ და უსაფუძვლო გათავისუფლების საშუალებას იძლევა.³¹ სასამართლო გადაწყვეტილებაში ასევე განიმარტა, რომ მხოლოდ ის საქმიანობა, რომელიც ემსახურება პირის ფინანსურ უსაფრთხოებასა და პიროვნულ განვითარებას (თვითრეალიზებას), შეიძლება შეფასდეს კონსტიტუციის ფარგლებით დაცულ შრომად.³² შედეგად, სასამართლომ უნივერსიტეტისა და ფაკულტეტის საბჭოს თანამდებობები არ მოიაზრა კონსტიტუციით გათვალისწინებულ შრომის დეფინიციაში, რადგან ისინი წარმოადგენდნენ არა პირველად, არამედ დამატებითი და საპატიო ხასიათის თანამდებობებს.

შრომის უფლებებთან დაკავშირებული კიდევ ერთი გახმაურებული საქმეა *ლეჟავა და როსტომაშვილი პარლამენტის წინააღმდეგ*,³³ სადაც სასამართლოს უნდა განეხილა ნორმა, რომლის მიხედვითაც, გარკვეულ სამუშაო ადგილებზე (სპეციფიკური სამუშაო რეჟიმით) დადგენილი 40 საათიანი სამუშაო კვირის ნაცვლად მაქსიმალურ სამუშაო საათების ოდენობად განისაზღვრებოდა 48 საათი. გადაწყვეტილებაში სასამართლომ შრომის თავისუფლება დაუკავშირა პიროვნების სიცოცხლეს, ღირსებას და მის სოციალურ განვითარებას და განსაზღვრა, რომ იგი მოიცავდა იძულებითი შრომის აკრძალვას. თუმცა, ამავე დროს ის დაუკავშირა სახელმწიფოს ვალდებულებას, შექმნას სამართლებრივი გარანტიები შრომის თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. აღსანიშნავია, რომ სასამართლომ განიხილა ეს დებულება დასაქმებულთა და დამსაქმებელთა შორის ფაქტობრივი დისბალანსის გათვალისწინებით და იმაზე ხაზგასმით, რომ დამსაქმებლებს გააჩნიათ უფრო მეტი შესაძლებლობა, გავლენა მოახდინონ სამსახურიდან გამომდინარე სახელშეკრულებო პირობებზე, როდესაც დასაქმებულთა ღირსეული ცხოვრება ხშირად „მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია სამუშაოს შესრულებასა და ანაზღაურების მიღებაზე“. ამ დისბალანსის აღმოსაფხვრელად შრომის თავისუფლება სახელმწიფოსგან

³¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის N2/2/389 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე მაია ნათაძე და სხვები საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ“, II-19, <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=301>> [1.7.2021].

³² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის N2/2/389 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე მაია ნათაძე და სხვები საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ“, II-20, <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=301>> [1.7.2021].

³³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის N2/2/565 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1077>> [1.7.2021].

მოითხოვს დაარეგულიროს შრომის სამართალთან დაკავშირებული ურთიერთობები და დაიცვას დასაქმებულთა ინტერესები, მათ შორის, უზრუნველყოს სათანადო, არადისკრიმინაციული და ღირსეული სამუშაო გარემო და სამართლიანი სამუშაო პირობები.³⁴ სასამართლომ განიხილა სამუშაო დრო, როგორც შრომის თავისუფლების ელემენტი, და აღნიშნა, რომ სამუშაო დრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ადამიანის სოციალურ ცხოვრებასა და ჯანმრთელობაზე, შესაბამისად, დაცვის ღონისძიებების არარსებობის შემთხვევაში, დასაქმებულები შეიძლება იძულებული გახდნენ, სამსახურის შესანარჩუნებლად მსხვერპლად გაიღონ საკუთარი სოციალური რეალიზაცია და ჯანმრთელობა. შესაბამისად, სახელმწიფოს მოეთხოვება, განსაზღვროს გონივრული მაქსიმალური სამუშაო დრო და დანერგოს აღსრულების მტკიცე რეგულაციები.³⁵ თუმცა სასამართლომ არ მიიჩნია 48 საათიანი სამუშაო კვირა არაგონივრულად ხანგრძლივად და აღნიშნა, რომ არ დარღვეულა ბალანსი შრომის თავისუფლებასა და მენარმეობის თავისუფლებას შორის.

განათლების უფლების არსებითი განხილვა განხორციელდა მხოლოდ ერთ საქმეში – *დარბინიანი და სხვები პარლამენტის წინააღმდეგ*, სადაც განმცხადებელმა წარმატებით გაასაჩივრა წესი, რომელიც მხოლოდ მოქალაქეებისათვის ითვალისწინებდა დაწყებითი განათლების სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებას. თანასწორობის უფლებასთან ერთად, სასამართლომ მიმოიხილა ეს წესი განათლების უფლებასთან მიმართებით და იგი არაკონსტიტუციურად ცნო. სასამართლომ განიხილა განათლების უფლების ბუნება და ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ განათლება არის სოციალური ცხოვრების და ადამიანის განვითარების განუყოფელი ნაწილი და წარმოადგენს პიროვნების თავისუფლების, თავისუფალი განვითარებისა და საზრიანი ინტეგრაციის საფუძველს. გარდა ამისა, განათლების უფლების სრული რეალიზაცია სცილდება ინდივიდუალურ სარგებელს და წარმოადგენს სასიცოცხლო მნიშვნელობის საჯარო მიზანს, რადგან განათლებული საზოგადოება ქმნის დემოკრატიის, კანონის უზენაესობისა და ადამიანის უფლებების საფუძველს. ამიტომ განათლების დაფინანსება არ უნდა ჩაითვალოს სახელმწიფოს მიერ მინიჭებულ პრივილეგიად ან დახმარებად და განათლების უფლების სრული რეალიზაცია, უფასო დაწყებითი განათლების ჩათვლით,

³⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის N2/2/565 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-30-36, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1077>> [1.7.2021].

³⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის N2/2/565 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-38-43, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1077>> [1.7.2021].

წარმოადგენს სახელმწიფოს ერთ-ერთი უპირველეს ვალდებულებას.³⁶ თუმცა სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ განათლების უფლება არ არის აბსოლუტური უფლება და ის შეიძლება შეიზღუდოს, თუ ჩარევა ლეგიტიმური მიზნის თანაზომიერია. ამ შემთხვევაში მითითებულ ლეგიტიმურ მიზანს წარმოადგენდა ამონაწერი რესურსების ანუ საბიუჯეტო სახსრების შენარჩუნება. სასამართლომ აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს გააჩნია ფართო მიხედვლების ზღვარი როდესაც საქმე ეხება შეზღუდულ რესურსებს და ეკონომიკური სტრატეგიის დაგეგმვას, მაგრამ ასეთი რესურსები, პირველ რიგში, მიმართული უნდა იყოს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების ეფექტური განხორციელებისკენ. შეზღუდვის კონსტიტუციურობის შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად სასამართლომ განიხილა დაწყებითი განათლების მიღებისგან გარკვეული ჯგუფების გამორიცხვის საკითხი, მისი მნიშვნელობა და თანმდევი რისკები და შეაფასა ეს გარემოებები რეზიდენტი მოქალაქეობის არმქონე პირთა დაწყებითი განათლების დაფინანსების ტვირთთან მიმართებით. სასამართლომ არ ჩათვალა, რომ ლეგიტიმური მიზანი ადამიანის უფლებებიდან გამომდინარე ინტერესების თანაზომიერი იყო და წესი არაკონსტიტუციურად ცნო.³⁷

სასამართლომ არაერთხელ განიხილა ჯანსაღი გარემოს უფლება. საქმე *გაჩეჩილაძე პარლამენტის წინააღმდეგ*, სასამართლომ გადაწყვიტა იმ წესის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით, რომელიც ენერგეტიკისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს საშუალებას აძლევდა, დაედო ხელშეკრულება, რომელიც მას გარემოსა და ბუნებრივი რესურსებთან მიმართებით უფლებას აძლევდა, მის მიერ ჩადენილი/განხორციელებული ყველა ქმედება ჩათვლილიყო ლეგიტიმურად, რაც სამინისტროს სამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლების ძალაუფლებას ანიჭებდა.³⁸ სასამართლომ დაადგინა, რომ ჯანსაღი გარემოს კონსტიტუციური უფლებას გააჩნდა პოზიტიური და ნეგატიური ელემენტები, რომლებიც მოიცავს სახელმწიფოს ვალდებულებას მინიმუმამდე დაიყვანოს გარემოზე უარყოფითი ზემოქმედება პროექტების განხორციელებისას და დაიცვას იგი მავნე ზემოქმედებისგან. პოზიტიური ვალდებულება

³⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 12 სექტემბრის N2/3/540 გადაწყვეტილება „რუსეთის მოქალაქეები – ოგანეს დარბინიანი, რუდოლფ დარბინიანი, სუსანა ჟამკოციანი და სომხეთის მოქალაქეები – მილენა ბარსელიანი და ლენა ბარსელიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-15-21, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=907>> [1.7.2021].

³⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 12 სექტემბრის N2/3/540 გადაწყვეტილება „რუსეთის მოქალაქეები – ოგანეს დარბინიანი, რუდოლფ დარბინიანი, სუსანა ჟამკოციანი და სომხეთის მოქალაქეები – მილენა ბარსელიანი და ლენა ბარსელიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-27-35, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=907>> [1.7.2021].

³⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 4 ოქტომბრის N2/1/524 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე გიორგი გაჩეჩილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=433>> [1.7.2021].

გულისხმობს სათანადო სამართლებრივი მექანიზმების ჩამოყალიბებას მესამე პირების მიხრიდან გარემოსდაცვითი ზიანის თავიდან აცილებისა და მათზე რეაგირების მიზნით. სასამართლომ განმარტა, რომ, ერთი მხრივ, საჭიროა ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაბალანსება, მეორე მხრივ, გარემოს დაცვა საზოგადოების კეთილდღეობისთვის და დაადგინა სადავო წესი ამ ბალანსის საწინააღმდეგოდ, რის გამოც, იგი არაკონსტიტუციურად გამოცხადდა.³⁹

სასამართლომ ასევე განიხილა სახელმწიფოს ვალდებულება, შეაგროვოს და დაამუშავოს ინფორმაცია გარემოს დაცვის შესახებ და, ადამიანის უფლება, მიიღოს ასეთი ინფორმაცია. *გაჩეჩილაძის* საქმეზე სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს უფლება იყო უმნიშვნელოვანესი მონაწილეობითი უფლება და დაავალდებულა სახელმწიფო, შეეგროვებინა ინფორმაცია გარემოს შემადგენელი ელემენტებისა და იმ ფაქტორებზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ მასზე და უზრუნველყოფენ მასზე წვდომას.⁴⁰ საქმეში *მწვანე ალტერნატივა პარლამენტის წინააღმდეგ*,⁴¹ სასამართლომ განიხილა მესაკუთრის თანხმობის გარეშე წიაღისეულთან დაკავშირებულ ინფორმაციაზე წვდომის აკრძალვა და გადაწყვიტა, რომ წესის არარსებობა არაპროპორციულად დააზიანებდა მფლობელი კომპანიების ინტერესებს.⁴²

სასამართლოს ჯერ ამომწურავად არ უმსჯელია ჯანმრთელობის უფლებაზე და 2020 წლის საქმეში მხოლოდ მცირედით შეეხო დედებისა და შვილების უფლებებს.⁴³ სასამართლომ დაუსაბუთებლად მიიჩნია მოსარჩელის მოთხოვნა, რომლის მიხედვითა განსახილველი დებულება მოიცავდა სახელმწიფოს ვალდებულებას, დასაქმებასთან მიმართებით უზრუნველყოს სოციალური ხელშეწყობა და დახმარება იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც ექცვიან ამ დებულებით დაცულ ფარგლებში.

³⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 4 ოქტომბრის N2/1/524 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე გიორგი გაჩეჩილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-1-15, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=433>> [1.7.2021].

⁴⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 4 ოქტომბრის N2/1/524 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე გიორგი გაჩეჩილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-20, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=433>> [1.7.2021].

⁴¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის N3/1/752 გადაწყვეტილება „ა(ა)იპ „მწვანე ალტერნატივა“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1192>> [1.7.2021].

⁴² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის N3/1/752 გადაწყვეტილება „ა(ა)იპ „მწვანე ალტერნატივა“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1192>> [1.7.2021].

⁴³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 5 ივნისის N1/7/1320 საოქმო ჩანაწერი „ელგა მაისურაძე, ირმა გინტური და ლერი თოდაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9517>> [1.7.2021].

4. სასამართლო სოციალურ საკითხებთან მიმართებით თანასწორობისა და ღირსების შესახებ

არსებით სოციალურ უფლებებთან და დებულებებთან შედარებით, სასამართლოს ჩამოყალიბებული აქვს მნიშვნელოვანი მოცულობის სტანდარტები სოციალური ხასიათის საკითხებში თანასწორუფლებიანობის თაობაზე.

მრავალი საქმე, რომელშიც განხილულია არსებითი სოციალური დებულებების შესახებ საკითხები, ასევე მოიცავს დისკრიმინაციის შესახებ მოთხოვნებს, მაგალითად, *დარბინიანისა და სხვების* საქმეში სადავო იყო იმ წესის კონსტიტუციურობა დისკრიმინაციის აკრძალვის ნორმასთანაც, რომელიც მოქალაქეობის არმქონე პირებს უქმნიდა ბარიერს პირველადი განათლების დაფინანსების მიღებაში.⁴⁴ სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს დიფერენციაცია ხასიათდებოდა მაღალი ინტენსივობით და გამოიყენა მკაცრი შეფასების ტესტი, რომელიც შეზღუდული საბიუჯეტო რესურსების დაცვის ლეგიტიმურმა მიზანმა ვერ გადალახა. შედეგად, წესი არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი.⁴⁵ ანალოგიურად, საქმეში *ლეჟავა და როსტომაშვილი პარლამენტის წინააღმდეგ*, მოსარჩელებმა აღნიშნეს, რომ გარდა შრომითი უფლებებისა, წესი, რომელიც ითვალისწინებდა კვირაში განსხვავებული სამუშაო დროის მაქსიმუმის დადგენას სპეციფიკური სამუშაოს რეჟიმის მქონე საწარმოებისა (48 საათი) და ჩვეულებრივი სამუშაოებისთვის (40 საათი) იწვევდა მათი თანასწორობის უფლების დარღვევასაც. ამ მოთხოვნასთან დაკავშირებით სასამართლომ დაადგინა, რომ ნორმა ახდენდა დიფერენციაციას სამუშაოს ხასიათიდან გამომდინარე და ამ დიფერენციაციის ინტენსივობა არ იყო მაღალი. შესაბამისად, ამ შემთხვევაში გამოყენებულ იქნა რაციონალური დიფერენციაციის ტესტი. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს სადავო წესი სპეციფიკური საწარმოების (სპეციფიკური სამუშაო რეჟიმით) ობიექტური მოთხოვნილებების საფუძველზე არსებობდა და არ მიიჩნია ნორმა დისკრიმინაციულად.⁴⁶

⁴⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 12 სექტემბრის N2/3/540 გადაწყვეტილება „*რუსეთის მოქალაქეები – ოგანეს დარბინიანი, რუდოლფ დარბინიანი, სუსანა ჟამკოციანი და სომხეთის მოქალაქეები – მილენა ბარსელიანი და ლენა ბარსელიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=907>> [1.7.2021].

⁴⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 12 სექტემბრის N2/3/540 გადაწყვეტილება „*რუსეთის მოქალაქეები – ოგანეს დარბინიანი, რუდოლფ დარბინიანი, სუსანა ჟამკოციანი და სომხეთის მოქალაქეები – მილენა ბარსელიანი და ლენა ბარსელიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“, II-36-55, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=907>> [1.7.2021].

⁴⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის N2/2/565 გადაწყვეტილება „*საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“, II-1-31, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1077>> [1.7.2021].

დისკრიმინაციის შესახებ კიდევ ერთი საქმე, რომელიც განხილულია ამ სტატიის სხვადასხვა ნაწილებში, არის *თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ*. ამ საქმეზე გადაწყვეტილება ეხებოდა იმ წესს, რომელიც გამორიცხავდა იმ პირთა რეგისტრაციას სოციალურად დაუცველი ოჯახების რეესტრში, რომლებიც უკანონოდ ცხოვრობდნენ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ სივრცეებში. ეს წესი არ ეხებოდა უკვე რეგისტრირებულ პირებს და ვრცელდებოდა მომავალ რეგისტრაციებზე, მათ შორის, გემოაღნიშნული საქმის მოსარჩელის რეგისტრაციაზე. თანასწორობის უფლებაზე მსჯელობისას სასამართლომ დაადგინა, რომ სოციალურად დაუცველი ოჯახების რეესტრში რეგისტრაცია იყო სოციალური დახმარებისა და ამ სტატუსთან დაკავშირებული სხვა სოციალური დახმარების მიღების ერთადერთი გზა და გამოიყენა მკაცრი შეფასების ტესტი. სახელმწიფო საკუთრების დაცვის ლეგიტიმური მიზნის განხილვისას სასამართლომ შესადარებელ ჯგუფებს შორის დიფერენცირება არ მიიჩნია მიზნის მიღწევის გამოსაღვე და აუცილებელ საშუალებად და აღნიშნა, რომ ორივე – უკვე დარეგისტრირებული პირებისთვის ჩამორთმევას და მომავალი რეგისტრაციების შეზღუდვას ექნებოდა ანალოგიურად მძიმე ეკონომიკურ შედეგები. ამიტომ, სასამართლომ ნორმა მიიჩნია დისკრიმინაციულად და იგი არაკონსტიტუციურად გამოაცხადა.⁴⁷ თუმცა ამ გადაწყვეტილების სიახლეს წარმოადგენდა სოციალური კეთილდღეობის საკითხებთან მიმართებით ღირსების უფლების გამოყენება. საქმეში ცხადი იყო, რომ სახელმწიფომ სოციალური დახმარება გამოიყენა ბერკეტად, რათა გაეძევიბინა მოსარჩელე და მსგავს სიტუაციაში მყოფი სხვა პირები სახელმწიფო საკუთრებიდან. შედეგად, ამ წესმა ფაქტობრივად დააწესა ამორალური არჩევანი – ამ ადამიანთა საარსებო სახსრებსა და საცხოვრებელს შორის. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს არღვევდა ღირსების უფლებას და მის მთავარ მოთხოვნას, რომ არ შეიძლება ადამიანების გამოყენება ინსტრუმენტებად მიზნის მისაღწევად.⁴⁸

სასამართლოს ასევე განხილული აქვს სხვაობა ბავშვთა სოციალური დახმარების ოდენობასთან მიმართებით. ერთი მხრივ, სასამართლომ გამოიკვლია განსხვავება რეინტეგრაციის შემწეობასა და მინდობით აღზრდის ანაზღაურებას შორის და, მეორე მხრივ, შეისწავლა ბავშვებზე ზრუნვისთვის განსხვავებული ანაზღაურების საკითხი ბიოლოგიურ და

⁴⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 11 მაისის N2/3/663 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-2-38, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=960>> [1.7.2021].

⁴⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 11 მაისის N2/3/663 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე თამარ თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-39-54, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=960>> [1.7.2021].

მიმღებ ოჯახებს შორის.⁴⁹ საკითხის მასშტაბის განსაზღვრისას სასამართლომ გამოიყენა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი (IHL) და განაცხადა, რომ სახელმწიფო ვალდებულია, უზრუნველყოს მინიმალური პირობები ბავშვის აღზრდისა და განვითარებისთვის და მისი არსებობისთვის, მაგრამ დახმარების ფორმა დამოკიდებულია ბავშვის საჭიროებებზე, რომელიც ემყარება ბავშვის საუკეთესო ინტერესებს.⁵⁰ ამ მსჯელობაში, გონივრულად იქნა მიჩნეული სოციალურ დახმარებებთან მიმართებით არსებული განსხვავებები, რადგან მიზანი იყო გაჭირვებული ბავშვებისთვის ოჯახური პირობების შექმნა და, შესაბამისად, მოთხოვნა არ დაკმაყოფილდა.

სასამართლომ ასევე განიხილა დიფერენცირების წესი, რომელიც საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ფარგლებში, ზოგიერთი პირისთვის სოციალური უზრუნველყოფის სრულ პაკეტზე წვდომის უფლებას უზრუნველყოფდა, ზოგიერთისთვის კი ნაწილობრივის.⁵¹ სასამართლომ განიხილა ქვეყანაში არსებული მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური რეალობა და აღნიშნა, რომ ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა აუცილებელია, რადგან ამ თვალსაზრისით წარუმატებლობამ შეიძლება მძიმე ან შეუქცევადი შედეგები გამოიწვიოს.⁵² სასამართლომ აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს მინიჭებული აქვს შეფასების თავისუფლების ფართო ფარგლები ჯანდაცვის პოლიტიკის განსაზღვრისას, თუმცა ვალდებულია, უზრუნველყოს მისი შერჩევა თანასწორობის საფუძველზე.⁵³ სახელმწიფოს მიერ შეზღუდული და ამონურვადი საბიუჯეტო რესურსების არგუმენტის საპასუხოდ, სასამართლომ აღნიშნა საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის მნიშვნელობა და განაცხადა, რომ რამდენადაც ეს შეიძლება ზოგჯერ წარმოადგენდეს გამართლებულ ლეგიტიმურ მიზანს, მხოლოდ საბიუჯეტო ვარაუდები

⁴⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 28 ოქტომბრის N2/4/603 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=661>> [1.7.2021].

⁵⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 28 ოქტომბრის N2/4/603 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=661>> [1.7.2021].

⁵¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 25 ოქტომბრის N1/11/629, 652 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – როინ გავაშელიშვილი და ვალერიანე მიგინეიშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/constc/public/ka/judicial-acts?legal=1091>> [1.7.2021].

⁵² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 25 ოქტომბრის N1/11/629, 652 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – როინ გავაშელიშვილი და ვალერიანე მიგინეიშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-13, <<https://constcourt.ge/constc/public/ka/judicial-acts?legal=1091>> [1.7.2021].

⁵³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 25 ოქტომბრის N1/11/629, 652 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – როინ გავაშელიშვილი და ვალერიანე მიგინეიშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-13, <<https://constcourt.ge/constc/public/ka/judicial-acts?legal=1091>> [1.7.2021].

არ შეიძლება იქცეს გამართლებად.⁵⁴ მოსარჩელეთა ჯანმრთელობაზე პოტენციური ზემოქმედების გათვალისწინებით, სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს დიფერენცირება არ იყო გამართლებული და ნორმა არაკონსტიტუციურად ცნო.

თუმცა, სასამართლომ სხვა საქმეზე გონივრულ დასაბუთებად მიიჩნია საბიუჯეტო მიზნები და ხარჯების მინიმიზაცია. მაღალმთიანი რეგიონების მაცხოვრებლების კეთილდღეობისა და სხვა სახის შეღავათების შესახებ საქმეში⁵⁵ სასამართლომ დაადგინა, რომ მუდმივად მცხოვრები მოქალაქეობის არმქონე პირების გამორიცხვა ამ შეღავათებისგან კონსტიტუციური იყო. ამ შემთხვევაშიც სასამართლომ აღნიშნა, რომ მხოლოდ საბიუჯეტო ხარჯების გაზრდა არ შეიძლება დიფერენცირების გამამართლებელი არგუმენტი იყოს.⁵⁶ თუმცა სასამართლომ ასევე მიუთითა, რომ მოქალაქეობის მჭიდრო სამართლებრივი კავშირები უზრუნველყოფს მოქალაქეთა მიმართ უფრო მეტ ნდობას ქვეყანაში დარჩენასთან დაკავშირებით, მაშინ, როდესაც მუდმივი ბინადრობის მქონე პირები შეიძლება გაძევებულ იქნენ. შესაბამისად, სასამართლომ ჩათვალა, რომ დიფერენცირება იყო გონივრული, რადგან სახელმწიფოს ჰქონდა უფრო მყარი მოლოდინი, რომ მოქალაქეები დარჩებოდნენ ამ ტერიტორიაზე და, ამრიგად, მაღალმთიანი რეგიონების განვითარებისთვის ამ ინვესტიციების შედეგი უკეთესი იქნებოდა.

5. სასამართლო სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებით (ჯამში)

მიუხედავად სოციალურ უფლებებზე კონსტიტუციის მინიმალისტური მიდგომისა, სასამართლოს სოციალური ბუნების კონსტიტუციურ დებულებებზე განვითარებული აქვს საკუთარი მიდგომა. ეს სტანდარტები უფრო კონკრეტული და ჩამოყალიბებულია იმ საქმეებზე, რომლებიც ნეგატიური ბუნებისაა და არ მოითხოვს სახელმწიფოსგან დამატებით ქმედით ნაბიჯებს. ამის მაგალითებია საქმეები, რომელებიც ეხება შრომის

⁵⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 25 ოქტომბრის N1/11/629, 652 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქეები – როინ გავაშელიშვილი და ვალერიანე მიგინიშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-31-37, <<https://constcourt.ge/constc/public/ka/judicial-acts?legal=1091>> [1.7.2021].

⁵⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის N2/9/810, 927 გადაწყვეტილება „სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – გარნიკ ვარდერესიანი, არტავაზდ ხაჩატრიანი და ანი მინასიანი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1174>> [1.7.2021].

⁵⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის N2/9/810, 927 გადაწყვეტილება „სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – გარნიკ ვარდერესიანი, არტავაზდ ხაჩატრიანი და ანი მინასიანი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, II-24, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1174>> [1.7.2021].

უფლებებს ან ჯანსაღი გარემოს უფლებებს. ამავდროულად, სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი შედარებით ვრცელია სოციალურ საკითხებში ინკლუზიის შესახებ და, გარდა მცირე გამონაკლისისა, სასამართლომ გააუქმა გასაჩივრებული დისკრიმინაციული ნორმები, რომლებიც გამორიცხავდა ისეთ ჯგუფებს, როგორებიცაა მოქალაქეობის არმქონე პირები, ან პირები, რომლებიც საჭიროებენ ჯანმრთელობაზე ზრუნვას ან ეკონომიკურ დახმარებას, და ამ გზით უზრუნველყო სოციალურ უფლებათა დაცვა სოციალურად მოწყვლადი პირებისთვის. *თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ* საქმემ მომავლისთვის დათესა მარცვალი სოციალური უფლებებისა და საკითხებზე ღირსების უფლების კუთხით სასამართლო დავების წარმოებისთვის.

თუმცა სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი სოციალური უფლებებისადმი ასევე ადასტურებს ფრთხილ მიდგომას, რაც მოიაზრებს სახელმწიფოს ფინანსურ ტვირთს: სასამართლოს არასდროს ავიწყდება სახელმწიფოს მიხედულების ფართო ზღვარზე მითითება და ასეთი საქმეებისადმი ფრთხილი დამოკიდებულების გამოხატვა. ამავდროულად, სასამართლო პრაქტიკა თითქმის ყოველთვის აკავშირებს სოციალურ დებულებებს სოციალური სახელმწიფოს კონსტიტუციურ პრინციპთან და, მიუხედავად იმისა, რომ ეს პრინციპი ლოგიკურად უნდა წარმოაჩენდეს სოციალური დებულებების მნიშვნელობას, სასამართლო ზოგჯერ ამ კავშირს იყენებს ფუნდამენტურ უფლებებსა და სოციალურ დებულებათა შორის იერარქიის დასადგენად, და მიანიშნებს, რომ ისინი არ წარმოადგენენ ნამდვილ უფლებებს. უფრო მეტიც, მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო პრაქტიკა თანასწორობისა და ღირსების შესახებ სოციალური კეთილდღეობის საკითხებში პერსპექტიულია, სოციალური უფლებების დაცვასთან მიმართებით მას მნიშვნელოვანი შეზღუდვები აქვს.

კონსტიტუციაში თანასწორობის უფლება მოიცავს დისკრიმინაციის ანალიზს და ის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ არსებითი სოციალური გარანტიებიდან დაუცველი ჯგუფების გამორიცხვის აღმოფხვრის გზით. უფრო მეტიც, დიფერენცირების შესამოწმებლად სასამართლო იყენებს რაციონალური დიფერენცირების და მკაცრი შეფასების ტესტებს, და მაშინ, როდესაც ეს უკანასკნელი წარმოადგენს კლასიკურ პროპორციულობის ტესტს, რაციონალური დიფერენცირების ტესტის გადასალახად სახელმწიფომ, უბრალოდ უნდა უზრუნველყოს დიფერენცირების გონივრული ახსნა. შეზღუდულ ბიუჯეტურ რესურსებთან დაკავშირებული მიზეზები შეიძლება გამოყენებული იყოს გონივრული დიფერენცირების დემონსტრირებისთვის და სასამართლოს პრაქტიკაში ასეთ არგუმენტებს შედეგად გამოუწვევია *არსებული რეალობის* შენარჩუნება და ყველაზე მოწყვლადი ჯგუფების გამორიცხვა სოციალური უზრუნველყოფისა და სარგებლისგან.

მეორე მხრივ, იმისთვის, რომ არასათანადო მოპყრობა განიხილებოდეს ღირსების უფლების ფარგლებში, ის უნდა ხასიათდებოდეს უკიდურესად მაღალი ინტენსივობით და აღწევდეს იმ დონეს, რომ სადავო ნორმა ადამიანს იყენებდეს როგორც მიზნის მისაღწევის საშუალებას. ამიტომ, რამდენადაც ღირსებისა და თანასწორობის კონსტიტუციურ ნორმებს შეუძლიათ გაუმკლავდნენ სოციალური საკითხების ნაწილს, ისინი ვერ უზრუნველყოფენ სოციალური უფლებების სრულყოფილ რეალიზაციას.

სასამართლოს სოციალური უფლებებისა და საკითხებისადმი ფრთხილი და წინდახედული მიდგომა კარგად არის გამოხატული 2009 წლის საქმეზე მოსამართლეების *ქეთევან ერემაძისა და ბესარიონ ზოიძის* განსხვავებულ აზრში.⁵⁷ ისინი ხაზს უსვამენ იმ კონცეპტუალურ და პრაქტიკულ გამოწვევებს, რომელთა წინაშე სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებული საქმეების განხილვისას დგებიან სასამართლოები. მოსაზრებაში ისინი ადასტურებენ, რომ სასამართლოები შეიძლება დადგნენ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დარღვევისა და ეკონომიკური პოლიტიკის სივრცეში შეღწევის რისკების წინაშე და აღნიშნავენ, რომ მოსამართლეები ხშირად არ არიან კომპეტენტურები სოციალური ხასიათის საკითხებზე მსჯელობისას. სოციალური უფლებების სასამართლოს გზით დაცვასთან დაკავშირებული გამოწვევები არ შემოიფარგლება მხოლოდ ქართული კონსტიტუციური ტრადიციით და ის ათწლეულების მანძილზე მოსამართლეებისა და მეცნიერების განხილვის საგანს წარმოადგენდა. სტატიის შემდეგი ნაწილები განიხილავს ამ გამოწვევებს, მათ ეფექტებს და გვთავაზობს მათი გამკლავებისა და დაძლევის გზებს.

IV. სოციალური უფლებების დასაბუთება

1. გამოწვევები

სასამართლო პრაქტიკოსებისა და მეცნიერთა შორის, მათ შორის ამ ჟურნალშიც, ეკონომიკური და სოციალური უფლებები დიდი ხანია დისკუსიის ცენტრშია. 2019 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში⁵⁸ ჩვენი დროის ერთ-ერთ ყველაზე პატივცემულ კონსტიტუციონალისტ ანდრაშ შაიოს მოჰყავს არგუმენტები სოციალურ საკითხებში სასამართლოს ფართო

⁵⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების *ქეთევან ერემაძის* და *ბესარიონ ზოიძის* განსხვავებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434 გადაწყვეტილება „*საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“, 6-10, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

⁵⁸ *Sajó A.*, Possibilities of Constitutional Adjudication in Social Rights Matters, *Journal of Constitutional Law* 1, 2019, 7. სტატია გამოქვეყნდა 2019 წელს, მაგრამ ის მომზადდა და წარმოდგენილი იქნა 2009 წელს და შესაძლოა არ ასახავდეს ავტორის თანამედროვე შეხედულებებს.

ჩარევის წინააღმდეგ და მიუთითებს სასამართლო წესით განხილვის რისკებზე, რომელიც ქმნის პირდაპირი საბიუჯეტო შედეგების მქონე პოლიტიკას.⁵⁹ ანდრაშ შაიოს თქმით, ეს არის მკაცრად საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ფუნქცია, რომელიც შეზღუდულია დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების პრინციპით და სპეციფიკურ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოებებზე დამოკიდებულებით. სასამართლო ხელისუფლება არ აკმაყოფილებს ამ კრიტერიუმებს, ვინაიდან დემოკრატიული ანგარიშვალდებულება, წესის სახით, არ ვრცელდება მოსამართლეებზე და მათ არ აქვთ გამოცდილება პოლიტიკასა და საბიუჯეტო საკითხებთან დაკავშირებით.⁶⁰ ამის საფუძველზე, სტატია არ აღიარებს არსებითი სოციალური უფლებების სასამართლოს წესით განხილვის ინდივიდუალური შესაძლებლობის მიზანშეწონილობას და მოუწოდებს სასამართლოებს, გამოიყენონ სხვა სტრატეგიები გადაწყვეტილების მიღებისას, როგორცაა, მაგალითად, დისკრიმინაციის ანალიზი.⁶¹ სტატიაში ასევე მოცემულია ზოგიერთი მყიფე არგუმენტიც,⁶² თუმცა სტატიაში აღწერილი სოციალური უფლებების სასამართლო გზით განხილვის შესაძლებლობის ამ გამოწვევების წინაშე რამდენჯერმე დადგა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაც. ამასთან, სტატიის გადაწყვეტასოციალურსაკითხების სასამართლო აღსრულებასთან დაკავშირებით ასევე ეხმიანება იმ ტენდენციებს, როგორც კონსტიტუციის ტექსტი და სასამართლოს მიდგომები ჩამოყალიბდა უკანასკნელ წლებში.

ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებს, რომ სოციალური უფლებების დასაბუთებასა და აღსრულებასთან დაკავშირებული თეორიული საკითხები გამომდინარეობს უფლებების იმ ფიქტიური გამიჯვნიდან, რომელიც არსებობს სამოქალაქო და პოლიტიკურ და სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ უფლებათა შორის.⁶³ ეს შეხედულება აყალიბებს უფლებათა ამ ორ ჯგუფს შორის იერარქიას და აცხადებს, რომ სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებები წარმოადგენს არა ფუნდამენტურ უფლებებს, არამედ დირექტივებს და პოლიტიკის მიზნებს.

⁵⁹ Sajó A., Possibilities of Constitutional Adjudication in Social Rights Matters, Journal of Constitutional Law 1, 2019, 13-14.

⁶⁰ Sajó A., Possibilities of Constitutional Adjudication in Social Rights Matters, Journal of Constitutional Law 1, 2019, 14-15.

⁶¹ Sajó A., Possibilities of Constitutional Adjudication in Social Rights Matters, Journal of Constitutional Law 1, 2019, 25.

⁶² მაგალითად, სტატია აცხადებს, რომ სოციალური უფლებების ფართო განხორციელება ეწინააღმდეგება თავისუფალი ბაზრისა და ერთი ადამიანის მეორესადმი არდაქვემდებარების პრინციპს. Sajó A., Possibilities of Constitutional Adjudication in Social Rights Matters, Journal of Constitutional Law 1, 2019, 11-12.

⁶³ Tinta M. F., Justiciability of Economic, Social, and Cultural Rights in the Inter-American System of Protection of Human Rights: Beyond Traditional Paradigms and Notions, Human Rights Quarterly 2(29), 2007, 431, 432-438.

კეტი ბოილი⁶⁴ ამას უწოდებს „ცრუ დიქტომიას“ და მიუთითებს უფლებების უნივერსალურობისა და განუყოფლობის ფუნდამენტურ პრინციპებზე, რომ ხაზი გაუსვას, რომ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი არ აწესებს უფლებათა ამ იერარქიას.⁶⁵ გარდა ამისა, ის განიხილავს სოციალური უფლებების სასამართლოს გზით განხილვის შესაძლებლობასთან დაკავშირებულ თეორიულ წინააღმდეგობას და მათ სამ ძირითად ეტაპად ყოფს:⁶⁶ 1) ანტიდემოკრატიული კრიტიკა – კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს სოციალურ უფლებებში სასამართლოს ჩარევას და რესურსების განაწილებას ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დაყრდნობით; 2) განუსაზღვრელობის კრიტიკა – მიუთითებს ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული უფლებების ბუნდოვანებაზე და მოითხოვს, რომ არსებითი ინტერპრეტაციები არ იყოს სასამართლოზე დამოკიდებული; 3) შესაძლებლობის კრიტიკა – ამტკიცებს, რომ სასამართლოებს კომპლექსურ სოციალ-ეკონომიკური საკითხებისა და მათთან დაკავშირებული მართვის სფეროებში არ გააჩნიათ უნარი და გამოცდილება.

თუმცა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებიც შეიძლება იყოს ასევე ძვირადღირებული და საჭიროებდეს რესურსების განაწილებას. მაგალითად, სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება ან სხვა უფლებები შეიძლება მოითხოვდეს ძვირადღირებული აღსრულების მექანიზმების შექმნას. გარდა ამისა, სასამართლოები ხშირად მიმართავენ ინფორმაციისა და ექსპერტიზის გარე რესურსებს, რათა შეძლონ სხვადასხვა ტიპის საქმის განხილვა. მაგალითად, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ, ექსპერტები ჩართო ნარკოდანაშაულის და სისხლის დონაციის საქმეებთან დაკავშირებული გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

გარდა ამისა, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი არ გულისხმობს სრულ გამიჯვნას. მისი ძირითადი მოთხოვნებია სხვადასხვა შტოს შორის შექმნას ურთიერთკონტროლისა და ანგარიშვალდებულების მექანიზმების სათანადო სისტემა. ამ თვალსაზრისით, სასამართლო ზედამხედველობა სოციალურ საკითხებზე არის ამ პრინციპის აუცილებელი მოთხოვნა, როგორც ეს განმარტებულია მოსამართლეების ქეთევან ერემაძისა და ბესარიონ ზოიძის განსხვავებულ აზრში.⁶⁷ ბოლოს, მიუხედავად

⁶⁴ Boyle K., *Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication*, 2019.

⁶⁵ Boyle K., *Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication*, 2019, 46-48.

⁶⁶ Boyle K., *Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication*, 2019, 13-16.

⁶⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების ქეთევან ერემაძის და ბესარიონ ზოიძის

გამოწვევებისა, სოციალური საკითხებისა და უფლებების სასამართლოს გზით დაცვა არის საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოს აუცილებელი მოთხოვნა: სოციალური უფლებები არის ადამიანის უფლებები და მათი სრული რეალიზაცია მოითხოვს სასამართლო ზედამხედველობას და ინდივიდებისთვის შესაბამის სასამართლო დაცვის საშუალებებზე წვდომას.⁶⁸

ამრიგად, თანამედროვე შეკითხვა არ მდგომარეობს იმაში, არის თუ არა სოციალური უფლებები სასამართლოს გზით განხილვადი, არამედ ის, თუ როგორ შეუძლიათ სასამართლოებს, გადალახონ ზემოთ ხსენებული გამოწვევები და გადაწყვიტონ სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებული საქმეები. სტატიის შემდეგ პარაგრაფში მოცემულია იმ პოტენციური მიდგომების მიმოხილვა, რომლებიც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ მიზნით შეუძლია გამოიყენოს.

2. გამოწვევების დაძლევის პოტენციური მეთოდები

კითხვას, თუ როგორ უნდა მიუდგეს სასამართლო სოციალურ საკითხებს, არ გააჩნია საბოლოოდ განსაზღვრული პასუხი და სასამართლოებს შორის არ არსებობს კონსენსუსი ამ საკითხზე. მეცნიერები განასხვავებენ სასამართლო განხილვის სამ ძირითად მიდგომას: ძლიერ, სუსტ და შუალედური განხილვის სისტემებს. ძლიერი განხილვის სისტემები აღიარებენ სოციალურ უფლებებს როგორც დასაბუთებულ, უშუალოდ აღსრულებად ადამიანის უფლებებს, ხოლო სუსტი განხილვის სისტემები პატივს სცემენ აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ხელისუფლების შტოებს.⁶⁹ შუალედური განხილვის სისტემები აღიარებენ სასამართლო წესით განხილვის შესაძლებლობას და აღსრულებას, მაგრამ ისინი ასევე მოიცავს განხილვის უფრო მოქნილ ინსტრუმენტებს.⁷⁰ სხვები განასხვავებენ დიფერენციალურ და მენჯერულ სასამართლო განხილვის სისტემებს.⁷¹ ეს

განსხვავებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს N1/2/434 გადაწყვეტილება „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 6-10, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=366>> [1.7.2021].

⁶⁸ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 9: The domestic application of the Covenant, 3 December 1998, E/C.12/1998/24, para. 4, <<https://www.refworld.org/docid/47a7079d6.html>> [1.7.2021].

⁶⁹ *Tushnet M.*, *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights*, *Comparative Constitutional Law*, 2009, 22–31.

⁷⁰ *Rodríguez-Garavito C.*, *Rodríguez-Franco D.*, *Radical Deprivation on Trial: The Impact of Judicial Activism on Socioeconomic Rights in the Global South*, 2015, 10–12, <<https://www.cambridge.org/core/books/radical-deprivation-on-trial/E5288EDB3B74666BBD62542C5B256F0F>> [15.6.2021].

⁷¹ *Young K. G.*, *Constituting Economic and Social Rights*, 2012, 142–166, <<https://oxford.university-pressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199641932.001.0001/acprof-9780199641932>> [15.6.2021].

ტიპოლოგიები ემსახურება განხილვის სხვადასხვა სისტემის თეორიულად უკეთ გააზრებას, მაგრამ რეალურად, მიდგომები თითოეული საქმიდან გამომდინარეც შეიძლება განსხვავდებოდეს.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო აჩვენებს მიდგომათა ცვალებადობას, ზოგიერთ საქმეში სასამართლომ საერთოდ უარყო, რომ სოციალური უფლებების მის განსჯადობას ექვემდებარება, ხოლო სხვა საქმეებზე, სოციალურად დაუცველი პირებისთვის სოციალურ საკითხებთან მიმართებით მან საჭიროდ მიიჩნია მკაცრი შეფასების ტესტი და გამოიყენა ღირსების აბსოლუტური უფლება. ამ კონტექსტში შესაძლოა, უფრო მიზანშეწონილი იყოს პოტენციური თეორიებისა და ცნებების იდენტიფიცირება, რომლებიც სასამართლოს შეუძლია გამოიყენოს სოციალური საკითხების გადაწყვეტისას.

როგორც სოციალურ უფლებებზე საქართველოს კონსტიტუციის ჩარჩოს ანალიზითაა განსაზღვრული, კონსტიტუციაში რჩება მხოლოდ რამდენიმე არსებითი უფლება, რომელთა განხილვა შესაძლებელია საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური განცხადებების საფუძველზე. კონსტიტუციური მიდგომის გამოსწორების მთავარი საშუალება არის თანასწორობის უფლება და სასამართლომ განავითარა ახალი მიდგომა, როდესაც მან განიხილა სოციალური ბუნების ნორმა ღირსების უფლებასთან მიმართებით და არაკონსტიტუციურად ცნო იგი. ქვემოთ არსებული მსჯელობა იყენებს ამას როგორც საფუძველს – საერთაშორისო დონეზე აღიარებული თეორიების, ცნებებისა და ინტერპრეტაციის მეთოდების შემდგომი ანალიზისათვის.

მინიმალური ძირითადი ვალდებულების (MCO) კონცეფცია გაჩნდა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის შინაარსის ინტერპრეტაციებისას. მინიმალური ძირითადი ვალდებულება მიმართულია სახელმწიფოს ვალდებულებისკენ, უზრუნველყოს სულ მცირე, არსებითი სოციალური უფლებების მინიმალური საარსებო დონე და თუ ის ვერ შეძლებს ამის გაკეთებას, სახეზე იქნება არსებითი სოციალური უფლებების დარღვევა. თუმცა მინიმალური ძირითადი ვალდებულება პირდაპირ არის დაკავშირებული სახელმწიფოს რესურსებთან, მაგრამ სახელმწიფომ უნდა დაამტკიცოს, რომ რესურსების ნაკლებობის გამო მას არ შეუძლია, კონკრეტულ უფლებასთან მიმართებით, დააკმაყოფილოს ეს მინიმალური ძირითადი ვალდებულება.⁷² მაგალითად, განათლების უფლება მოიცავს საჯარო განათლების ხელმისაწვდომობას დისკრიმინაციის გარეშე, დაწყებითი

⁷² UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, para. 1 of the Covenant), 14 December 1990, E/1991/23, para. 10, <<https://www.refworld.org/pdfid/4538838e10.pdf>> [15.6.2021].

განათლების უზრუნველყოფას ყველა მიმღები პირისთვის, ეროვნული საგანმანათლებლო სტრატეგიის მიღებას და განათლების თავისუფალი არჩევანის უზრუნველყოფას „მინიმალური საგანმანათლებლო სტანდარტების“ შესაბამისად.⁷³ მინიმალური ძირითადი ვალდებულება სამუშაოს სამართლიან და ხელსაყრელ პირობებთან მიმართებით მოიცავს: დისკრიმინაციის აკრძალვას, მინიმალური ხელფასის დადგენას, შრომის უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობის ეროვნული პოლიტიკის შემუშავებას, დასვენებას, თავისუფალ დროს, სამუშაო დროის გონივრულ შეზღუდვას, ანაზღაურებად შვებულებას, უქმე დღეებს და ასე შემდეგ.⁷⁴ მინიმალური ძირითადი ვალდებულება, ჯანმრთელობის უფლების უმაღლესი სტანდარტის მისაღწევად, მათ შორის, დისკრიმინაციის გარეშე ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა, საარსებო აუცილებელ საკვებზე წვდომა და შიმშილისგან ყველას თავისუფლება, თავშესაფრის, საცხოვრებლისა და უსაფრთხო სასმელი წყლის ადეკვატური მიწოდება, აუცილებელი მედიკამენტების მიწოდება და სხვა.⁷⁵ გარდა მინიმალური ძირითადი ვალდებულებისა, კონკრეტული უფლებების ფარგლების განსაზღვრისას შეიძლება სასარგებლო იყოს შესაბამისი საერთაშორისო დებულებების ავტორიტეტული განსაზღვრებები, როგორცაა არსებობა, ხელმისაწვდომობა, მისაღებობა და ხარისხი (AAAQ) – ძირითადი ელემენტები ჯანმრთელობის უფლებისთვის.⁷⁶

საკონსტიტუციო სასამართლო პრეცედენტულ სამართალში არ არის ვალდებული, მოახდინოს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის სტანდარტების იმპლემენტაცია, პირიქით, ის შეზღუდულია მხოლოდ კონსტიტუციით. თუმცა, საერთაშორისო სამართლის სტანდარტებსა და შედარებით ანალიზს ხშირად შეუძლია დაეხმაროს ეროვნულ სასამართლო განხილვას პრეცედენტული სამართლის არარსებობისას, უფლებათა ფარგლების ინტერპრეტაციისა და განსაზღვრისას. ეს უჩვეულო არ არის არც საკონსტიტუციო სასამართლოსთვის, რადგან მას ხსენებული და გამოყენებული აქვს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო

⁷³ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant), 8 December 1999, E/C.12/1999/10, para. 57, <<https://www.refworld.org/docid/4538838c22.html>> [15.6.2021].

⁷⁴ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work (Article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 7 April 2016, E/C.12/GC/23, para. 65, <<https://www.refworld.org/docid/5550a0b14.html>> [15.6.2021].

⁷⁵ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant), 11 August 2000, E/C.12/2000/4, para. 43, <<https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>> [15.6.2021].

⁷⁶ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant), 11 August 2000, E/C.12/2000/4, para. 12, <<https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>> [15.6.2021].

ხელშეკრულებები, მათ შორის, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი. ამავე დროს, არ არის აუცილებელი საერთაშორისო სტანდარტების უცვლელი ფორმით გადმოტანა და მათი მორგება შესაძლებელია ეროვნულ კონტექსტზე. მაგალითად, კოლუმბიის საკონსტიტუციო სასამართლომ ეკონომიკური სოციალურ და კულტურულ უფლებებთან მიმართებით მიიღო მოდიფიცირებული მინიმალური ძირითადი ვალდებულების სტანდარტი „სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი მინიმუმის“ სახით.⁷⁷ იგივე შინაარსისა და პრინციპის გადმოსაცემად ინდოეთის უზენაესი სასამართლო იყენებს ფრაზას „უფლების არსებითი მინიმუმი“.⁷⁸

სხვა მაგალითებში, სასამართლოებმა გადაწყვიტეს, არ გამოეყენებინათ მინიმალური ძირითადი ვალდებულების სტანდარტი საკუთარ სამართალწარმოებაში, მაგალითად, სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეზე *გროტბოომი მთავრობის წინააღმდეგ*,⁷⁹ მკაფიოდ განაცხადა უარი მინიმალური ძირითადი ვალდებულების სტანდარტის იმპლემენტაციაზე. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ადეკვატური საცხოვრებლის კონსტიტუციური უფლება განსხვავდებოდა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის შესაბამისი დებულებისგან, რადგან ეს უკანასკნელი ითვალისწინებს უფრო ფართო გარანტიებს. სასამართლომ გამოიყენა გონივრული აუცილებლობის ტესტი იმის გასარკვევად, იყო თუ არა სახელმწიფოს ქმედებები საკმარისად დასაბუთებული კონსტიტუციური ვალდებულებების შესასრულებლად. დადგინდა, რომ სახელმწიფომ დაარღვია უფლების პროგრესული რეალიზების ვალდებულება.⁸⁰ თუმცა ეს საქმე მკაცრად იქნა გაკრიტიკებული, რადგან იგი არ ითვალისწინებდა ინდივიდის დაცვის სამართლებრივ საშუალებაზე წვდომას.⁸¹

⁷⁷ Landau D., The Reality of Social Rights Enforcement, Harvard International Law Journal 1(53), 2012, 207–209.

⁷⁸ Chowdhury J., Judicial Adherence to a Minimum Core Approach to Socio-Economic Rights – A Comparative Perspective, Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Paper 27, 2009, 9, <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1055&context=lps_clacp> [15.6.2021].

⁷⁹ Judgment of the Constitutional Court of South Africa of 4 October 2000 – *Government of the Republic of South Africa and Others v. Grootboom and Others*, 2000 (11) BCLR 1169 (CC), case CCT11/00, <<https://collections.concourt.org.za/handle/20.500.12144/2107>> [1.7.2021].

⁸⁰ Boyle K., Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication, 2019, 122–124.

⁸¹ Boyle K., Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication, 2019, 124; Fuo O., In the Face of Judicial Deference: Taking the “Minimum Core” of Socio-Economic Rights to the Local Government Sphere, Law, Democracy & Development 19, 2015, 1.

არსებითი სოციალური უფლებების მიღმა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შეუძლია, დაიცვას სოციალური უფლებები თანასწორობის უფლებით. ამ მიმართულებით სასამართლოს აქვს კარგად შემუშავებული და პერსპექტიული სასამართლო პრაქტიკა, მაგრამ შესაძლოა, იდენტიფიცირებულ იქნეს გარკვეული ხარვეზები, განსაკუთრებით, როდესაც საქმის შეფასება ხდება რაციონალური დიფერენცირების ტესტის გამოყენებით. ამასთან დაკავშირებით უნდა ვახსენოთ საქმე, რომელიც უკავშირდება მაღალმთიან რეგიონებში მაცხოვრებლების კეთილდღეობასა და სხვა სარგებელს⁸². შეიძლება ითქვას, რომ ამ საქმეში სასამართლომ არ გაითვალისწინა მოქალაქეებსა და მოქალაქეობის არმქონე პირებთან მიმართებით სისტემური უთანასწორობის სრული კონტექსტი, მასშტაბები და გავლენა.⁸³ იმისთვის, რომ უზრუნველყოთ თანასწორობის ფაქტორი სრულ სოციალურ და ეკონომიკურ კონტექსტში, სასამართლოს შეუძლია, თავისი ანალიზი მოარგოს არსებითი თანასწორობის თეორიას.

ამ თეორიის უპირატესობაა, რომ მას ყურადღება გადააქვს მოწყვლად ჯგუფებზე და მიზნად ისახავს უთანასწორობის სრული რეალობის გათვალისწინებას. მისი ძირითადი პრინციპი შეიძლება შეჯამდეს როგორც „ძირითადი პრინციპი, რომ თანასწორობის უფლება უნდა მოექცეს სოციალურ კონტექსტში, ითვალისწინებდეს მათ, ვინც მოწყვლადია, დამცირებულია, გარიყულია ან იგნორირებულია“.⁸⁴ სამხრეთ აფრიკის, კანადის და დიდი ბრიტანეთის სასამართლოებს გამოყენებული აქვთ თანასწორობის არსებითი სტანდარტი სხვადასხვა საქმეებში, განსაკუთრებით სოციალური ხასიათის საკითხებთან მიმართებით დისკრიმინაციის გადაწყვეტისას.⁸⁵

ბოლოს, თანდაშვილი საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ საქმემ შექმნა ახალი გზა სოციალურ საკითხებთან მიმართებით საჩივრის დაკმაყოფილებაზე. ამ თვალსაზრისით, ღირსება მჭიდროდ არის დაკავშირებული არსებით თანასწორობასთან, აღდგენით სამართლიანობასთან და უზრუნველყოფს ადეკვატური ცხოვრების უფლების ყველაზე ძირითად ელემენტებს. მაგალითად, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოიყენა ღირსების უფლება (სოციალური სახელმწიფოს

⁸² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის N2/9/810, 927 გადაწყვეტილება „სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – გარნიკ ვარდერესიანი, არტავაზდ ხაჩატრიანი და ანი მინასიანი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ“, <<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1174>> [1.7.2021].

⁸³ *Arevadze N.*, Substantively Close, Legislatively Afar: Disparities between Citizens and Permanent Residents in Georgia, 48–50.

⁸⁴ *Fredman S.*, Substantive equality revisited, *International Journal of Constitutional Law* 3(14), 2016, 712–713.

⁸⁵ *Fredman S.*, Providing Equality: Substantive Equality and the Positive Duty to Provide, *South African Journal on Human Rights*, 2(21), 2005, 163, 172–184.

პრინციპთან ერთად) საარსებო მინიმუმთან მიმართებით და განმარტა, რომ ადამიანის ღირსება მოიცავს მატერიალურ პირობებს, რომლებიც აუცილებელია ფიზიკური არსებობისა და სოციალურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მინიმალური მონაწილეობისათვის.⁸⁶ ღირსების უფლების ამგვარმა პროგრესულმა სასამართლო განმარტებამ შესაძლოა ხელი შეუწყოს ყველაზე არსებითი სოციალური უზრუნველყოფისა და კეთილდღეობის უფლებების დაცვას, რომლებიც არ არის საქართველოს კონსტიტუციაში გათვალისწინებული.

V. დასკვნა

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის შექმნის დღიდან სოციალური უფლებების სასამართლოს გზით განხილვის შესაძლებლობა და აღსრულება ყოველთვის სადავო კონცეპტუალური და პრაქტიკული საკითხი იყო. კლასიკური კრიტიკა – არის თუ არა სოციალური უფლებები ადამიანის უფლებები, უკვე დიდი ხანია განიხილება და ის მოსაზრება, რომ სოციალური უფლებები არ ექვემდებარება სასამართლოს გზით განხილვას, მოძველებულია.⁸⁷ თუმცა სასამართლოები კვლავ დგანან გამოწვევების წინაშე, როდესაც მსჯელობენ სოციალურ უფლებებზე და მთავარი საკითხი კვლავ გადაუწყვეტელია: რა წარმოადგენს ადეკვატურ და საჭირო სასამართლო ჩარევას სოციალურ პოლიტიკაში და როდის ხდება ის ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის საწინააღმდეგო? ამ კითხვაზე პასუხის არქონის პირობებში სასამართლო ინსტიტუტები სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებულ საქმეებზე ხშირად იკავებენ ფრთხილ მიდგომას, განსაკუთრებით თუ საქმე ეხება ისეთ რესურს-ინტენსიურ საკითხებს, როგორცაა სოციალური დახმარება. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო არ არის გამონაკლისი ამ ზოგადი წესიდან – მასაც მოკრძალებული მიდგომა აქვს განვითარებული სოციალურ საკითხებთან მიმართებით.

სასამართლო ყოველთვის ხაზს უსვამს, რომ სახელმწიფო სარგებლობს ფართო დისკრეციით სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა და რესურსების გამოყოფისას. თუმცა სასამართლოს გადაწყვეტილებებში ასევე გვხვდება პერსპექტიული და პროგრესული სტანდარტები, რომლებიც უზრუნველყოფს მოწყვლად და სოციალურად დაუცველ პირთა სოციალურ უფლებებს.

⁸⁶ Boyle K., *Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication*, 2019, 135.

⁸⁷ Boyle K., *Economic and Social Rights Law: Incorporation, Justiciability and Principles of Adjudication*, 2019, 18.

სოციალური უფლებების მინიმალისტური კონსტიტუციური მიდგომის ფონზე საკონსტიტუციო სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი შეიძლება გახდეს საფუძველი მომავალი საქმეებისა და ინტერპრეტაციებისთვის, რომლებიც ინტენსიურად იცავს ყველაზე მოწყვლადი პირების სოციალურ უფლებებს. თუმცა სასამართლოს სოციალურ საკითხებთან მიმართებით დასჭირდება თანმიმდევრულად თამამი პოზიციის დამკვიდრება, რომელთა მაგალითები მის რამდენიმე საქმეში ზემოთ იქნა განხილული. ეს მოითხოვს მეტად სტანდარტიზებულ და ყოვლისმომცველ მიდგომას და ამ სტატიით შემოთავაზებული ცნებები და თეორიები შეიძლება გახდეს ამის ამოსავალი წერტილი. არსებითი სოციალური უფლებების საერთაშორისო ადამიანის უფლებათა სამართლის შესაბამისად ინტერპრეტაციით, არსებითი თანასწორობის პერსპექტივის შემოღებითა და ღირსების უფლების ფარგლების გაფართოებით სასამართლო შეძლებს გადალახოს ის გამოწვევები, რომლებიც უკავშირდება სოციალური უფლებების სასამართლოს გზით დაცვას, და მაღალ დონეზე აიყვანოს სოციალური უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული სასამართლო პრაქტიკა.